زاری ناوچەی شوان
بەبەراورد لەگەڵ زمانی ستانداردا

نووسین و لێکۆڵینەوە کارێکی ئاسان نییە، ئەمە بێجگە لەوەی لێکۆڵینەوەو نووسین لەسەر بابەتی ئەکادیمی و زانستی، کە خزمەتی زانستی و نەتەوە بکات و، بتوانێت لەدوارۆژدا ببێتە سەرچاوە بۆ لێکۆڵینەوەی ئایندە، پێویستیی بە سەرچاوە هەیە، ئەگەر دەست بکەوێت، بەڵام هەندێک باس، دەربارەی هەندێک بابەت، سەرچاوەی زۆر کەم یادەگمەنە، یا بەو شێوەیە نییە کە بتگەیەنێتە ئەنجام.

من ئەم بارەم لەنووسینی وتاری دەربارەی ناوچەی «شوان»دا بینی کەلەگۆڤاری هاواری کەرکووک، ژمارە(٤)دا بڵاوکرایەوە. نووسین دەربارەی هەندێک ناوچە یابابەت یا هەندێک زاری زمانی کوردی زۆرکەمە، بەتایبەتی دەربارەی مێژووی هەندێک ناوچەی کەرکووک وەکو شوان و چەمچەماڵ و ئاغجەلەر و سەنگاو وقەرەحەسەن... هتد بەتایبەتی لەمێژووی کۆندا، دەتوانم بڵێم هەر نییەو«١»، لەمێژووی نوێ و هاوچەرخیشدا دیسان زۆرکەمە و دەگمەنە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ باری نالەباری نەخوێندەواری، یا کەم خوێندەواری ناوچەکە، لەلایەک و باری سیاسی ئەو ناوچانەی کەرکووک، کەلە کۆنەوە خەریکی گۆڕینی رووەمای ناوچەکەن تا لە کوردەواری بیسڕنەوە«٢»، یا

فەرامۆشکردنی ئەم جۆرە باسانە لەلای ئێمەی کورد خۆمان، لەلایەکی ترەوە بوەستێ.

لێرەوە حەزدەکەم راستییەک دەرببڕم، باسی هەندێک ناوچەو شوێن هەروەکو وتمان لەلای نووسەرانی کوردیش پشت گوێ خراوە. بۆ نموونە ئەو ناوچانەی لەسەرەوە ناومان بردن، باسیان زۆربەکەمی لەمێژووی نوێدا کراوە، یا ناوچەیەکی فراوانی وەکو پارێزگای کەرکووک کە شوێن و مەڵبەندی چەندین شێوەزاری جیاوازی زمانی کوردییە و هەریەکەی ناوچەیەکی کارگێڕی وەکو (ناحیە و قەزا) دەگرێتەوە، کەچی لەلێکۆڵینەوەی باس و دیاری کردنی زارەکانی زمانی کوردیدا، بێجگە لەهەندێک نووسەری بە ئاگاو هوشیار نەبێت، باس لەپارێزگای کەرکووک هەر نابینرێت«٣».

ئەمجا ئەم باسە بەبیروڕای من کەوتۆتە سەرشانی نووسەرانی خەڵکی ناوچەکە تا پێکەوە، هەرکەس لەئاستی خۆیەوە، قۆڵی لێ هەڵماڵێت و بەپێی توانا ئەم ئەرکە پیرۆزە وکوردانەیە، ئەنجام بدەین و یا ئەوەی هەیە فراوانی بکەین.

ئەم باسە پێویستە لێرەدا بکرێت، یا بەبیری بهێنینەوە، چونکە خەڵکی ئەم ناوچانە بێ نازو دڵشکاو و لێ قەوماون، تامەزرۆی ئەو باسانەن تا بتوانرێ لەکەسایەتیان بەرز بکرێتەوە، چونکە ناسنامەی کۆمەڵایەتی و مێژوویيان لەکۆندا فەرامۆش و ئێستاش راگوێزراون، ئەگەر فریای نەکەوین ون دەکرێت. لێرەوە، دێمەوە سەر باسی زاری ناوچەی شوان، وەکو دیاری کردنی ناوچەی زارەکەی و، جیاوازی نێوان زاری ناوچەی شوان، بەوەی کە بەدوو شێوە زار قسەدەکەن و، ئایا ئەم زارانەی ناوچەکە، سەربەکام زارو دیالێکتی گەورەی زمانی کوردین؟ لەگەڵ ئەوەی ئایە ئەم زارانەی ناوچەکە، سەر بەزاری گەورەی پارێزگای کەرکووکن، یا سەر بەزارێکی ترن؟ لەم باسەدا بەپێی ئەوەی خەڵکی

ناوچەکەم و شارەزایی و پسپۆری من لەبارەی زمانی کوردییەوەیە، هەوڵ دەدەین پێناسەی راستی بدەینە ئەم زارە و شوێن و مەڵبەندی لەناو نەخشەی زمانی کوردیدا دیاری بکەین، کە ئەمە بێگومان کەڵکی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و زمانەوانی خۆی دەبێت و لەکەڵک و سوودمەندی بەدوور نابێت.

خەڵکی ناوچەی شوان کە بریتییە لە(٧٦) دێ زیاتر،بە دوو شێوەی جیاواز لەیەکتر قسە دەکەن، هەر شێوەیەکی پەیوەندی بەدیالێکتێکی گەورەی زمانی کوردییەوە هەیەو، لەیەکتریش زۆر جیاوازن، زارێکیان کەزۆربەی خەڵکی ناوچەکە قسەی پێدەکەن و لەزاری سلێمانی یا باشتر بڵێین لەپوختەی زاری کرمانجی ناوەڕاستەوە زۆر نزیکە، یا زۆرکەم جیاوازە، جیاوازییەکەش پەیوەندە، بەهەندێک نموونەی کەمی دەنگسازی(phonology) و وشەسازی و رستەسازی(syntax)(٥)، کە لەم وتارەدا هەوڵی روونکردنەوەو دیاریکردنیان دەدەین. زاری دووەمیان قسەپێکەرانی کەمترە، لەزاری ناوچەکە و دەوروبەری ناکات و لەزاری خانەقینی، سنەیی، فەیلی، گەڕووسی لە(پارێزگای سنە)، دەربەندی و لوڕییەوە نزیکەو من لەم باسەدا زیاتر بایەخ بەزاری ناوچەی شوانی کێشک دەدەم، لەبەر ئەوەی جیاوازترە، لەزارەکانی کرمانجی ناوەڕاست و ناوچەکەی، تا ئێستاش لەسەری نەنووسراوەو کەم کەس مەگەر ئەوانەی ناوچەکەیان دیبێ، بیستوویانە. زاری شوانی کێشک، بەپێی دەربڕینی قسەکردن و بوونی هەندێک دەنگی هاوبەش، بەتایبەتی لەدەنگە بزوێنەکانداو، نەبوونی ئەم دەنگانە، لەزارەکانی ترداو، بوونیان لەزاری شوانی کێشک و، هەروەها لەزاری فەیلی و خانەقینی ولوڕی...هتد

لەگەڵ بوونی وشەی هاوبەش لەنێوانیاندا، زاری شوانی کێشک دەچێتەوە، سەر زاری فەیلی و خانەقینی ولوڕی و سەر بە دیالێکتی کرمانجی باشوورین، کە لەزاری(لوڕی)دا خۆی دەنوێنێ و دیارە. بۆیە گومان لەوەدا نییە، کە زاری

شوانی کێشک دەچێتەوە سەر قسەکردنی مەڵبەندی باشووری زمانی کوردی، کەبەگشتی ناوچەیەکی گەورەی لەباشووری کوردستانی رۆژهەڵات(ئێران) تادەگاتە سەر ئاوی کەنداو لەناوچەکانی: لوڕستان، کرماشان، دینەوەر، ناوچەی (سونغور)«×»، مەندەلی، بەدرە، جەسان، خانەقین دەگرێتەوە.

مامۆستا گیوموکریانی نەمر دەڵێت« ئامرازی گەل[مەبەستی لەکۆیە- نووسەری ئەم باسە] لە ئەردەلان، لوڕستاندا بە فەیلی و لوڕو بەختیاری و شوان و کەڵهورەوە ئەمانەن:(ان، یان، ل، یەل، گەل)«٦».

مامۆستا گیو راستی پێکاوە، بەوەی ئەم زارانەی سەرەوە کە ناویان براون، نیشانەی کۆیان وایە و بەزۆریش نیشانەی(یەل، ەل، گەل) بەکاردێن و لەزاری شوانی کێشکیشدا بەکاری دێن وەک لەم نموونانەدا:

مێگەل، کوڕەل، برایەل، براگەل، کچەل، سەگەل، گایەل، مامۆستایەل، چاڵ خانگەل (واتە ناوی شوێنە بۆ شوێنێک کە خانووی لێیە و بۆتە ناوی). هەروەکو وتمان، ناوبراو زاری شوانی لەگەڵ ئەو زارە کوردییانەی باشووری لەقەڵەم داوە.

مامۆستا گیو لەکتێبەکەی دیکەیدا، کە فەرهەنگی مهابادە، ناوی شوانی، لەگەڵ رۆشبیران و نووسەرانی هەمان نووسەری ئەو زارانەی کە لە سەرەوە ناومان بردن، هێناوەودەڵێت:«لەبەغدا نێو برا فەیلی و لوڕو کەڵهوڕو شواناندا زۆر کەسی وەکو دکتۆر جعفرو... یارمەتیەکی زۆریان دام«٧».

ئەمەش بەڵگەیەکی ترە بەوەی کە شوان سەر بەزاری کرمانجی باشوورییە. بۆ هەمان مەبەست، کەزاری شوانی کێشک، سەر بەکۆمەڵە زاری کرمانجی باشوورییە، بەرێز حەمیدی ئیزەد پەناه لەفەرهەنگی لەک ولوڕدا، دەڵێت تا ئێستاش، لەناو فەیلییەکانی ناوچەی لوڕستانی بچووکدا، گەلێ خێڵ و هۆزی پەڕاگەندەی وەکو: مەهکی، هلێلان، شوان هەن و ماونەتەوە. ئەمەش بەڵگەیەکی تری بەهێزتر، کە زاری شوان و لەک ولوڕ لەیەکترەوە نزیکن و، سەر

بەیەکترین و زاری شوانی کێشکیش، زارێکی بچووکی دیالێکتی کوردی باشوورییە. بۆ هەمان باس مەلا جەمیلی رۆژبەیانی هۆزی شوانی ناوچەی کەرکووک لەبنەڕەت و بنچینەدا دەباتەوەسەر هۆزی گەورەی شوانکارە، کە لە لوڕستان نیشتەجێ بوونە«٩».

مامۆستا عەبدولرەحمانی ئەمین زەبیحی نەمر خاوەنی فەرهەنگی«قاموسی زمانی کوردی» لەبارەی دابەشکردنی زارەکانی زمانی کوردییەوە، لەسەر بنچینەو بناغەیەکی دابەشکردنی جوگرافییەوە زارەکانی زمانی کوردی کردووە بەسێ هێڵ و شوێنی جوگرافییەوە، وەکو زاری باکووری، زاری ناوەندی، زاری باشووری و، زاری شوانیشی لەبەشی زارە ناوەندییەکانی زمانی کوردی داناوە«١٠».

ئەمە هەروەکو وتمان دابەشکردنێکی جوگرافی زارەکانە لەشوێنەکانیاندا کراوە، لەم رووەوە راستە، بەڵام دابەشکردن و دیاریکردنی زاری زمان لەمەڕ بنچینە و بناغەی لێکچوون و جیاوازی نێوان زار ئەنجام دەدرێت، لەرووی جیاوازی رێزمانییەوە (دەنگسازی، وشەسازی، رستەسازی)یەوە لەیەکتر جیاواز دەبن یا لەیەکتر دەچن، چونکە زۆرجار دوو زاری وەک یەک و دوور لەیەکتر، رێکدەکەوێت، لەیەکترەوە زۆر نزیکبن، وەکو زاری هەورامانی لەرۆژهەڵاتی کوردستان و زازاکی ناوچەی دەرسیم لەوپەڕی رۆژئاوای کوردستان، یا بەپێچەوانە دوانی نزیک لەیەک جیاوازن. ئەمجا، زاری شوان لەرووی رێزمانییەوە، سەر بەدیالێکتی باشووری زمانی کوردییە، هەرچەندە مامۆستا زەبیحی زاری شوانی لەریزی سنەیی و گەڕووسیش داناوە، کەسەر بەزاری باشوورین.

شتێکی گرنگ کەپەیوەندیی بەم باسەوە هەیە، ئەوەیە ناکرێت زار بەگشتی و زارەکانی زمانی کوردی، هەمووی یان زیاتریان، لەسەر بنچینەی زاری گەرمیان

وزاری کوێستان، باس و بەراورد بکرێت، راستێکەی ئەمە کارێکی نازانستییە، لەرووی بەراوردییەوە ناڵێم، بەڵکو وەکو دوو زاری جیاواز چونکە زاری گەرمیان ئەگەر ئەو زارانە بن، کە لەسنووری پارێزگای ناوچەی گەرمیان(گەرمەسێر)بن، ئەوا لەوسنوورەدا یا لەسنووری پارێزگای کەرکووکدا، چەند زارێکی زۆر جیاواز لەیەکتر هەن، وەکو زاری کاکەیی و زەنگەنەسەر بەزاری گۆرانن(هەورامانی)، لەگەڵ زارەکانی دیکەی ئەو هەرێمەدا، وەکو شوان، زاری داودەو تاڵەبانی جیاوازن، بێجگە لەزاری دیکەی وەکو شێخانی، زاری کوێستانیش ئەگەر مەبەست لەزاری ئەدەبیی و ستاندەری کرمانجی ناوەڕاست بێت، بەوەی کە لەهەرێمی کوێستاندایە، ئەوا دیسان هەڵەیەکی زۆرگەورەی زمانەوانی و زانستییە، چونکە لەو هەرێمەشدا و لەناو ئەم زارەی کرمانجی ناوەڕاستدا، دیسان زاری جیاواز لەیەکتر وەکو: (موکریانی، سۆرانی، سلێمانی) هەن ، ئیتر چۆن دەبێت، ئەم دابەشکردن و بەراوردە بەناونیشانی زاری(گەرمیان)و زاری (کوێستان) بکرێت!، چونکە ئەو دوو ناوە ناوچەی فراوانی جوگرافین و هەروەکو وتمان هەریەکەیان لەچەندین زاری جیاوازی لەیەکتر پێکهاتوون و لەناوزارێکی (دیالێکت) گەورەتر دان.

ئەم کارو دەربڕینە لەکتێبی «رستەسازی و شیتەڵکاریی زانستی» د. شێرکۆ بابان دەبینرێت و زۆر پەلەی لەم دیاردەیە کردووە«١١». چونکە ئەوەی ئەو باسی کردووە، بەم دوو ناوە، مەبەستی دیاریکردن و جیاوازی کردنی نێوان ئەو دوو زارە، لەناو هەریەکێکیان زاری جیاواز هەیە و ناکرێت کۆبکرێنەوە بەناوی زاری«گەرمیان وکوێستانەوە».

لەرووی دیاریکردنی زاری شوانەوە، دەگەینەسەر ئەوەی بڵێین زاری شوانی بەگشتی، بێجگە لەزاری شوانی کێشک، سەر بە زاری کرمانجی ناوەڕاستە، چ لەرووی رێزمانی و چ لەرووی جوگرافییەوە، بێجگە لەهەندێک جیاوازی کەمی

دەنگسازی و وشەسازی ڕستەسازی، بەڵام زاری شوانی کێشک لەو ڕووانەوە دەچێتەوە سەر زاری کرمانجی باشووری(لوڕی). لەپیاوە تەمەندارەکانی ناوشوانم بیستووە گوایە شێوەی قسەکردنی زاری شوانی کێشک دەچێتەوە سەر زاری گەڕووسی باکوری ڕۆژهەلاتی شاری سنە«١٢».

ئەمجا لێرەوە ڕێزمانی پێویستی ئەم زارە دەخەینە روو، لە کوێشدا پێویستی بەنموونە ولێدوانی بەراوردی هەبێت، لەگەڵ زمانی ستاندەرو ئەدەبییەکەدا، دەیخەینەڕوو.

سنووری زاری شوانی کێشک: هەروەکو وتمان ئەم زارە لەهەمووئاستەکانی زماندا جیاوازی تیا بەدی دەکرێ، زاری شوانی کێشک لەم دێهاتانە بەکاردەهێنرێت، کە لەباشوورو رۆژئاوای چەمی شیوەسوورەوە دەست پێدەکات کەدەکەوێتە بناری کەلی سمایل بەگی و بان شوانەوە: نارۆجەی گەورە«١٣» نارۆجەی ئەحمەد رەجەب، ناروجەی حاجی جەرجیس، سمایل بەگی، خدرشرین، حاجی بەیخانی سەروو، حاجی بەیخانی خواروو، جانقز، رێدار، قولی بەگ، قەرەبلاغ«١٤». گەنیاک، کەرەدێ، مەمان، گورزەیی.. ئەم دێهاتانە، دەکەونە رۆژئاوای ناوچەی شوانەوە، کاریگەری ئەم زارە بەقسەکردنی دێهاتی دیکەی شوانی کێشکەوە، دیارە وەکو دێی: جەوەجەوە، عەلی بەیان، تۆراغ حەسارتەها...هتد.لەسنووری شواندا بەگشتی زاری ناوچەکە وەکو ناوچەی زاری سلێمانی بەهەندێک جیاوازییەوە قسەدەکەن، یا وەکو پوختەی کرمانجی خواروو.

تیرەی(ورام) وەکو دێهاتی (مۆرد، توورکە، هەردوو تەپەکورەی سەروو، تەپەکورەی خواروو، تەرەقە، دوو شیوان، تورکمانباخ، برایم زانە، کارێزەی خاڵخاڵان، تارادەیەک عەلی موسا و مامرەش و ناسرومیسرو دێی کلاوقوتیش)«١٥» شێوەی قسەکردنیان هەروەکو زارە گشتێکەی شوانە،

نەخشەی ناوچەی شوان

ب

هەردوو بەشی کێشک وشوانی خاسەوە بێجگە لەم زارە، جیاوازییەکی کەمی چۆنیەتی دەربڕین و-گۆکردن (تلفظ-phonetic) ڕێزمانی هەیە، کەبەرادەیەکی زۆرکەمە لەم وتارەدا ڕوون دەکرێتەوە.

زاری شوان لەڕووی دەنگسازییەوە:

زاری شوان هەروەکو بەشێک لەزمانی کوردی، دەنگەکانی وەکو دەنگی زاری کرمانجی ناوەڕاستن، چونکە زاری شوان بێجگە لەزاری شوانی کێشک، یەکێکە لەزارەکانی کرمانجی ناوەڕاست، جیاوازی لەبوون و ژمارەی دەنگە بزوێنەکانی، لەگەڵ زمانی ئەدەبی و(ستاندەرد)دانییە و، هەشت بزوێنی هەیە و ئەوانی دیکە نەبزوێنەکانن.بەڵام دەنگەکانی زاری شوانی کێشک بەتایبەتی بزوێنەکانی دەچێتەوە، سەر زاری کرمانجی باشووری(لوڕی) لەڕووی ژمارەوە(نۆدەنگن، بەم شێوەیە دەردەکەون:

١-ە(ـە): سەر، دەربەدەر، وەتم.

٢- ا : سەرا، خودا، باران، هەندێک جار دەگۆڕێت بە(ێ) وەکو: ژمارە (ژمێرە)

٣- و : کورد، کول، گول

٤- ۆ : کەم بەکاردێت و دەگۆڕێت بەدەنگی (واوی)کورت یا دەبێتە دەنگی درێژ بەم شێوەیە(وو) وەکو: مورد ـــ مۆرد، زوور ـــ واتە زۆر، دو ـــ دۆ، بوور ـــ بۆر، یا هەندێک جار و لەهەندێک وشەدا دەبێتە دەنگی(وێ)

ۆ ـــ وێ وەکو : خوێ ـــ خۆ، ڕۆن ـــ ڕوین، کەچی لەهەندێک نموونەدا

(ۆ) دەبینرێت وەکو: خۆر، ئیمڕۆ، دشۆم، نۆک، چۆک. لەهەندێک وشەدا دەگۆڕێ بە(و) وەک:

ڕۆژ ـــ ڕوژ، زۆر ـــ زور.

٥- وو : ئەم دەنگە کەمە و زۆر دەگمەنە و لەقسەکردنی شوانی کێشکدا دەبێتە(وی) وەکو: دوور ـــ دویر، شوو ـــ شوی

ژوور ـــ ژویر، ژوێر

مەحموود ـــ مەحموید- مەحمید

موو ـــ می- موی

موسڵ ـــ موبسڵ(میسڵ)

بەروو ـــ بەڕوی

بەکەمیش هەیە وەک: دوو بوور، بووک .... هتد.

لەهەندێک وشەدا دەنگی (وو) واوی درێژ. لەم زارەدا دەگۆڕێت بەدەنگی (وێ) وەکو:

سوور ـــ سوێر یا هەر دەبێتەوە

سویر. شوو ـــ شوی، چوون ـــ چوین.

٦- وێ : سوێر ـــ سوور ، بوون ـــ بێن

٧- وی : خوین(خوێن)،

٨- ی : هەنجیر، شیر

٩- ێ : زێ، چێ، دێ، ڕێ، سێ، هێش، هێس، هێلکە.

١٠-آ)بزرۆکە: دکەم، دشۆم،

کەواتە دەنگە بزوێنەکانی زاری شوانی کێشک بریتین لە(١،٥، و، ۆ، وو، وێ، وی، ی، ێ، (آ)(بزرۆکە) هەروەها(و)ی زۆر کورتی، کەلەئەنجامی گۆڕینی دەنگی (ۆ)ی کراوە بۆ ئەم دەنگە یا بوونی ئەم جۆرە واوە کورتە لەزاری

شوانی کێشکدا وەکو نموونەکەی سەرەوە: [مورد ــــ مۆرد ،زور ــــ زۆر] . کەواتە ژمارەی دەنگە بزوێنەکانی ئەم زارە(٩) دەنگە بزوێنە.

دەنگە نەبزوێنەکانی زاری شوان:(کێشک)

بریتییە لە(٢٩) دەنگ بەهەردوو دەنگە نیمچە بزوێنەکەی(و،ی)یەوە، وەک ئەم دەنگانە:

ء: ئەیرە(ئێرە)، ئاسیاو، ب: بەور، بێرە، بنە(مرکز)بنەوبارگە. بەیخەندین(پێکەنین)، پ: پۆکلە(بەری دارو رووەک وەکو شێوەی پاقلە کە چەند دەنکێکی تیایە)، پرمە(دەنگی پێکەنین)، پارین(واتە گولکە سەنگۆی ماڵ).

پەرەناو، پاساری(چۆلەکە).

ت:تاتک(خوشکی گەورە)، تاس، ترپ (توور) ، تەوازوو(المواساة)

ج: جاجگ(بنێشت)، جون(تصنیف) جونکردن).

چ: چیلکە، چەورە، چەپەر، چەقوو، چۆ(چی)، چرادان(چرا).

ح: حەوا(ئاسمان)، حەوشە، حەتحەتۆتە(ملوانکەی منداڵ)، حەوەجە(پێویستی).

خ: خوا، خۆر، خارچک. خۆیشک.

د: دوێت(کچ)، دامە، داسوویلکە(داسولکە)، دوپیشتک(دووپشک)

ر: نسار(شوێنێک خۆر لێی نەدات)، تاریک.

ڕ:ڕوشنا(ڕوناک)، ڕێدار، ڕەوەز.

ز: زوور، زەردەلوی(قەیسی).

ژ: ژویژک(ژووژک)، ژەک.

س: سەنگیا(سەرین)، ئاسیاو، سەربیر.

ش: شەوەڕەشە، ئاشنا ،ناشتا(نانی خواردنی بەیانی)، شاکانی(حەسودی).

ع: عاسمان(ئاسمان)، عەرد(زەوی).

غ: غاردان(ڕاکردن)، غەور(غضب)، غایلە.

ف: فەریک، زەریف، زڵفنج(وەکو بڵێی بەزەهرت بێ)

ڤ: گڤەگڤ، ڤڕەڤڕ

ق: قاقڕ(عەردی خراپ)، قاقز، قۆشمە(سباق)

ک: کەمچک(کەوچک)و کۆپری، کەوڕێ(عەردوڕێگای لێژ)، کاوڕ. کەڵەشاخ.

گ: گەند، گەندە، گەڕیدە، گەندیاگ، ماڵەلگەڕ(ماڵانگەڕ)، گاوس(مەشکەی گەورە)

ل: لەڕ(لاواز)، کەل(شوێنێک کەل بێت و لێی پەڕی بێت)، لەلە(خان خان).

ڵ: گاڵە(دەنگەدەنگ)، دەڵ(مایەی(مێینەی سەگ)، گەماڵ(نێرەی سەگ).

م: میمک، مامش(هیچ، بێ ئەنجام و بێ بەر)، مامر(مریشک).

ن:نەردەوان(قادرمە، پلیکانی دار)، بە فارسی(نەردوبان: نردبان)، نەرگز.

و: وازی(یاری)، شەوەکی(بەیانی زۆر زوو)، مراوی.

هـ: هەیدەر، هەردە(وعر)، هەراش

ئەم دەنگانەی سەرەوە، نموونەکانی لێدەرچێت لەزارە گشتێکەی شوان و زمانی ئەدەبی (ستاندەرد)دا بەکار دەهێنرێن و هەندێک نموونەشیان هاوبەشە. بەکورتی دەنگی بزوێنی(ۆ) واوی کراوە، لەزاری شوانی کێشکدا، زۆرکەم و دەگمەنە، دەنگی(وو) واوی درێژیش دیسان زۆرکەمەو دەگۆڕێت بە دەنگی (وی)یا بەکەمی بۆ دەنگی (ی) لەوشەی(مەحموود ـــــ مەحمويد- مەحمید)،

دەنگی (وو) دەبێتە(ی)، وەک: پووز ـــــ پیز،

هەروەها دەنگی(وێ) دەبێتە(وی) وەکو وشەی[خوێن ـــــ خوین].

دواشت (٣٨) دەنگی بزوێن ونەبزوێن لەم زارەدا هەیە، ئەگەر دوو دەنگی (وی، وێ)

بەدەنگ دابنێین، نەک وەکو بڕگە، بەڵکو وەکو بزوێنێک.

زاری شوانی کێشک لەرووی وشە سازییەوە: MORPHOLOGY

ئاستی وشە سازی لەزماندا، ئاستێکی تابڵێی فراوانەو، هەر بەشێکی ئاخاوتن بگریت شێوەی جیاوازی پێکهاتنی هەیە و هەر شێوەیەکی یاسای وشەسازی تایبەت بەخۆی هەیە، بەتایبەتی، ئەو بەشانەی کەلەئاستی و شەدان، وەکو ئامراز، دیسانەوە شێوەی جۆراوجۆری هەیە.

ئێمە لەم باسەدا تەنها بەشێوەیەکی کورت، باس لەجۆرەکانی وشە، لەرووی دارشتنەوە دەکەین و لایەنی جیاواز بەنموونەوە، دەست نیشان دەکەین.

جۆرەکانی وشە لەرووی پێکهاتنەوە:

١-وشەی سادە: وەکو پەناح، جاجگ، وازی، شرین(شیرین)، بوهار، گێژنە(ئەم وشەیە لەلای پیرەکانی ئەم زارە بەکار دەهات و لەگەڵ گۆڕانی زمان و زەماندا بوو بە] ٠ (جێژنە)، ناشتا، کور(کوێر)، شوی، بوور، حێل(گەورە)، زل، تروزی(ترۆزی)، چەڵتویل(چەڵتویک)، چەپاڵە، زوور(بەزۆر)، پەندیر، ڕوین، کێرت، گووشت، سەکوی(سەکۆ)،وڵست(مواشی، حەیواناتی وەک مانگا و گا، گوێدرێژ)، سەنگۆ، چەقێلە، باشووکە، چەقوو، جفت(جووت)، دویر، خوێن، جامتا(جانتا)، تەیمان. تویرە، کوانک(کوانوو)، دلاقە(دەلاقە)، شامی. توی. زاخێڕ، پارین. لەتیرەی (ورام)دا، وەکو: جۆخین، بەست(شیو)، ئاش(ئاسیاو).

٢-وشەی دارێژراو: ئەو وشانەن کە لەوشەیەکی سادەی واتادارو پێشگرێک

یا پاشگرێک پێکدێت، وەکو: زلە، شەوەکی، جفتیار، بۆرە، سێکوان دوژمین(جوێن، جنێو،دژنێو)، جامیلکە، زەردەلوی، کوندەڵان، سەرشۆرک،(حمام)، زیخمەڵان، سپیاتی(البان)، ریچیاگ(دەم وپل سارد)، چەورە. نموونە بۆ وشەی(ورام) وەکو: پایزێ(کاتی پایز)، چلەی زستانێ، دەچم، دەینووسم.

٣- وشەی لێکدراو: لەدوو وشەی سادەی سەربەخۆ یا دوو مۆرفێمی سەربەخۆ بەهۆی ئامراز یا بێ ئامراز پێک دێت، نموونە:

هاولف، تەندویربان، گوڵ گەنم/ گوڵەگەنم، سیلاوکە، ئاوڕووگە، چاومار، جێخەرمان، ماڵانگەڕ، شەواژوو، تێلەکێش، کوندەبی، خمخۆرک، سەرڕەش. دویرە پەرێز، ناوڕوان، گۆلکەسەنگۆ(گۆلکی نێر)، کەڕەواڵە، کەپەنگ هەڵگر(باڵندەیەکی گەورەیە). خاڵۆژن. لەتیرەی (ورام)ی شواندا وشەکانی تایبەت بەخۆیان، وەکو: فرێ ماڵان، فرەبەش، گەردن زەرد، دووپشکە.

دوای ئەم باسەی سەرەوە، هەندێک جۆری ناو، کەرواڵەتی جیاوازی ئەم زارە، لەگەڵ زارەگشتێکەی شوان وکرمانجی ناوەڕاستدا پیشان دەدات، بۆیە بەپێویستی نازانم هەموو جۆرەکانی ناو بخەمەڕوو، **جۆری ناوەکانیش ئەمانەن:**

+ ناوی گشتی: ئەوانەن کە بۆ کۆمەڵ و جۆرە رەگەزە ناوێک بەکاردێن وتاکێکی نموونەی ژمارەو کۆمەڵێک لەهەمان ناونیشاندەدات،

وەکو:رووما(شکل-ملامح)، کەستەک(تۆپەڵی قوڕوخۆڵ)، خانگ(خانوو)، بوستان (بێستان)، چەڵتویک، تایە، گەلەباوش، جوگە(جوگا)، هۆڵ. بەرخەوان، کارەوان، ژمێرە(ژماردن)، دامیش(استقرار).

+ ناوی بەرجەستە: گاوەسن، زریسک(أسلاک شائکە)،بێڵەقان، گاشە بەردی زل، هێڕک(هەمان واتای بەرد)، دارتوی، شەغرە، لاپیتە، چیغ، بەڕوی، ترپ، تویرک، جوێ، شام، لەمپە(لالە-چرا). لیم(لم).

+ **ناوی ڕەگەز:**

١-بۆنێرە: خاڵە(برای دایک) سەنگۆ(گۆلکە نێر)، کاوڕ، نێری، تەگە، جوانەگا، پاڵە، سەپان، شەکەنێر، گەماڵ.

٢-ناوی مێیە:میمک، ئاموژن، دوێت، تاتک، نەنگوین(گولکی گەورەی مێ)، تێلەکێش، مامر، باڕوک(باڕۆک)، جاشماکەر، قسر(مەڕەقسر، بزنەقسر)، شەکەمێ،دەڵ، کابان، خۆیشک، خوچە، خوچم(خوشکە، خوشکم).

ئاوەڵناو: هەراش، زل، حێل، گەندیاک، بوور، کەوو(خۆڵەمێشی)، چەرمگ(سپی)، مەندەموور(کەم قسەو لەبنەوەبێت)،لەناوبەشەکانی ئاخاوتندا، ئەو بەشانە پێشاندەدەین، کەزیاتر جیاوازی و وشە ونموونەی دیارو زەقی تیادا دەردەکەوێت، وەک: جێناو، ئاوەڵناو، ئاوەڵفرمان، ئامراز بەگشتی.

جێناوی کەسی سەربەخۆی زاری شوان، بەگشتی بێجگە لەزاری کێشک، هەرهەمان شێوەی زمانە ئەدەبیەکەی کرمانجی ناوەڕاستە، لێرەدا هەردووکیان پیشان دەدەین:

جێناوی کەسی سەربەخۆ لەزاری کرمانجی ناوەڕاست بریتیە لە(من، تۆ،ئەو، ئێوە، ئەوان) بەڵام لەزاری شوانی کێشکدا بریتییە لە(من، تو، ئەو، ئیمە، ئیوە، ئەوان)،

راناوی کەسی سەربەخۆ

راناوی ستاندەر وشوان		زاری شوانی کێشک	
١-من	ئێمە	من	ئیمە
٢-تۆ	ئێوە	تو	ئیوە
٣-ئەو	ئەوان	ئەو	ئەوان

من چوویم ـــــ ئیمە چووین

من چووم ـــــ ئێمە چووین

-تۆ چوویت ـــــ ئێوە چوون.

-تو چوویت ـــــ ئیوە چوین

-ئەو چوی ـــــ ئەوان چوین

جێناوی خۆیی زاری شوانی کێشک بریتییە لە(خۆم ، خۆت، خۆی، خومان،خۆتان، خۆیان) لەکەسی یەکەمی تاک و کۆ جیاواز دەردەکەوێت بەتایبەتی لەهەندێک دێهاتی وەکو: ڕێدار، قولی بەگ، جەوەجەوە، بەڵام لەزارە گشتێکەدا هەمان شێوەی زمانە ئەدەبییەکەیە.

نموونە: خوم هاتم، خومان هاتین. خۆت چویگی، خۆی چویە، خۆتان چویگن.

جێناوی پرس: لەزاری شوانی کێشکدا جیاوازە لەهەردوو زارەکەی دیکەدا(زمانی ئەدەبی و شوان بەگشتی) و بەم شێوەیە دەردەکەون، وەک :(کی، کەی، کورە، چوین، کامە، کامەیان، کوا، کانی، کوانی، کانێ ، چەند، چۆ، دبوک(ئایە) ئەرێ، چوینکی، ئاخۆ، چلۆن، بۆچۆ، بۆ، لەسەرچۆ، ئەڕا، ئەڕاچۆ، بۆ، بۆچۆ،....)

ئەم جێناوانەی سەرەوە، بەرامبەر ئەمانە دەوەستن وەک:(کێ، کەی ، کوێ، چۆم، کام/کامە، کامەیان، کوا/کوانێ،کانێ، کەینێ، چەند، چی، داخوا، ئایە، ئەرێ، بۆچی...) ئەم نموونانەی دواوە لەدوو شێوەکەی دیکەدان.

نموونە:

-کی هاتە؟ کی چوی ـــــ کێ هات؟ کێ چوو؟

-ئەڕا(ڕا) واکەی؟ ـــــ بۆچی وا ئەکەیت(وادەکەیت)؟

-کەی نان خواردیت؟ ـــــ کەی نانت خوارد؟

- کورە گەڕیای؟ ـــــ کوێ گەڕایت؟

– کەینێ چی بۆ ڕیدار؟ــــ کەی ئەچیت(دەچین) بۆ ڕێدار؟

– چوین توانیت بەشەوەکی نان بخۆیت؟ــــ چۆن توانیت بەیانی زوو نان بخۆیت؟

–کامە/کام کەراس کڕیت؟ــــ کامە کراست کڕی؟

کامەیان واتیت؟ ــــ کامیانت دەوێ(ئەوێ)؟

– کوانی زەردەشت؟ ــــ کوا زەردەشت(کوانێ)؟

– چەند نان دخۆیت؟ ــــ چەند نان دەخۆیت؟

–چۆدفرۆشیت؟ ــــ چی ئەفرۆشیت(دەفرۆشیت)

– بۆ کورەچی؟ ــــ بۆ کوێ ئەچیت(دەچیت).

جێناوی نیشانە: جێناوی نیشانە، بەگشتی لەقسەکردنی ناوچەی شوان و زمانی نووسیندا، بەزۆری وەکو یەکن، مەگەر بەکەمی نەبێت، بەڵام لەزارە قسەکردنی شوانی کێشکدا ، دیسان جێناوی هاوبەش وەکو ئەوان هەیە، بەڵام هی تایبەت بەخۆی هەیە، وەکو:[ئەیە، ئەی، ئەو، ئەوە، ئەیان، ئەیانە، ئەوان، ئەوانە، ئەمەتە، ئەیەتە، ئەمەتانی، ئەوەتانی، هۆوە، هۆوەتا، ئەیەتانە، ئەیەتان]،

بەڵام لەزاری تیرەی (ورام)دا[ئەمە/ئەم ، ئەوە/ئەو، ئەمانە، ئەمان/ ، هۆوەتا ، هۆوەتانی، هۆوەتانێ،هۆوانە]کەچی لەشواندا بەگشتی(ئەم/ئەمە، ئەو/ئەوە، ئەمان/ئەمانە، ئەوان/ئەوانە....)

بەکاردێت. نموونە:

جێناوی نیشانەی	جێناوی نیشانەی مانی نووسین و شوان	شوانی کێشک
بۆنزیک	ئەمە/ئەم– ئەمانە/ئەمان	ئەیە/ئەی– ئەیان/ئەیانە، ئەیەتان/ە
بۆدوور	ئەوە/ئەو– ئەوانە/ئەوان	ئەوە/ئەو– ئەوانە/ئەوان، ئەوەتان)ە

١–ئەیە چۆیە؟ ئەی پیاوە چۆیە؟ ٢–ئەیان کوردن، ئەیانە کوردن، ئەمانە کوردن.

–ئەو مامۆستایە،ئەوە ژنە، – ئەیان خەڵک کورەن. ئەمانە خەڵکی کوێن.

–ئەی کچە جوانە–ئەیە جوانە، – ئەیانە دیتم.ئەمانەم دیت

– ئەی کچانەجوانن– ئەیانە جوانن –ئەمە تانی والێرە خەفتە.

لەرستەی یەکەمدا جیاوازی لەنێوان جێناوەکان دیارە، یەکەمیان بۆ نیشانەی تاکی نزیک و دووەمیان بۆ جێناوی پرسە(چییە، چۆیە) لەرستەی دووەمدا جێناوە نیشانەکان جیاوازن لەیەکەمیاندا(ئەیانە)و لەویتردا(ئەمانە)یەو رستەیی زاری یەکەم ئامرازی پەیوەندی وەرنەگرتووە، وەک وشەی خەڵک و لەدووەمدا بۆتە(خەڵکی)ئامرازدارە کە بریتییە لە(ی).

لەرستەی سێیەمیشدا بێجگە لە جیاوازی جێناوە نیشانەکان، راناوی لکاوی رستەی یەکەم چۆتە کۆتایی رستەکەوە، کەچی لەزارە ئەدەبییەکەدا کەوتۆتە نێوان جێناوەکەو فرمانەکەوە، ئەم دیاردەیە، لەشوێنی خۆیدا، لەگەڵ گەردانی فرماندا دەخەینەڕوو. نموونەی دیکە:

– ئەی پیاوە خەڵک کورەیە؟ ــــ ئەم پیاوە خەڵکی کوێیە؟

–ئەیە خەڵک کورەیە؟ ــــ ئەمە خەڵکی کوێیە؟

-ئەیانە چۆ واتن؟ ـــــ ئەمانە چییان دەوێت؟

لەم رستانەی سەرەوە لەیەکەمدا پاشکۆی جێناوەکە کە(٥)یە بەهۆی بەکارهێنانی ناوە دەست نیشان کراوەکەوە، دەرکەوتووە، بەڵام لە رستەی دووەمدا، بەهۆی لادانییەوە، کەوتۆتە سەر جێناوەکەوە.

گەردانکردنی جێناوی نیشانە، لەگەڵ راناوی لکاودا:

زاری شوانی کێشک	زمانی نووسین و شوان
من ئەیە دیتم ـــ ئیمە ئەیانە دیتین	من ئەمەم دیت-ئێمە ئەمەمان دیت
تو ئەیە دیتی ـــ ئیوە ئەیانە دیتن	تۆ ئەمەت دیت- ئێوە ئەمانتان دیت
ئەو ئەیە دیت ـــ ئەوان ئەیانە دیتن	ئەو ئەمەی دیت-ئەوان ئەمەیان دیت
ئەوان ئەیان دیتن	ئەوان ئەمانیان دیت

لەم نموونانەی سەرەوە راناوە لکاوەکانی زاری (شوانی کێشک)، کەوتوونەتە کوتایی فرمانەکەوە، ئەمە بەپێچەوانەی نموونەی لایەکەی دیکەوە، کە لەناوەندەوە هاتوون. نموونە بۆ شێوەی (ورام):- هۆوە برای منە. هۆوەتانێ، لەو یانە دانیشتووە،هۆوەتا واهات، هۆوەتان وا رۆیشت. دیاردەیەکی دیکەی بەکارهێنانی جێناوی نیشانە لەزاری شواندا، بۆسەلماندنی کەبریتییە لە(ئەی/ئەیە) بەتایبەتی کەدەکەوێتە تەک وشەی کات وەکو ئاوەڵفرمان یا ناوی کات،وەک:

-ئیمساڵ باران کەم بارییە. ئەمساڵ باران کەم بارییووە.

-ئیمرۆ چویم را مەکتەب ئەمرۆ چووم بۆ قوتابخانە.

-ئیمشەو تاوەکی بەیانی نەخەفتم- ئەمشەو تاکو بەیانی نەخەوتم.

جێناوی چەندێتی: (رادە)ئەم جێناوانە رادەی ناو بەشێوەیەکی نادیار پیشان ئەدات،کە ژمارەکەی بەتەواوی دەست نیشان ناکرێت، وەکو: ئەوەندە، ئەیەندە،

هەند، هەندە، چەندی، چەندە،چەندیک، هەندیک،توزیک، زوو، زۆر، کەم/ کەمیک، گەلیک، قلیک نەختیک، قەیاسی.هەرچۆ.

-ئەیەندە قسەی خۆشە لەی عاجز نێبیت.

-ئەوەندە هارە، رەحەت دانێنیشیک.

-ئەوەندە باشە، خراپ بییە.

-هەند خۆیک نەخۆش کەفیک. هەند دەخوات نەخۆش دەکەوێت.

-توزیک ئاو رام بیارە. تۆزێک ئاوم بۆ بێنە.

-ئەمەندە حێلە جێی نێبووکەوە. ئەمەندە زلە جێی نابێتەوە.

-چندی بەت بکریک چاکە بکە. چەندی پێت بکرێت چاکە بکەی.

-قەیاسی کیلۆیک بابەی. بەقەدەرکیلۆیەکی بدەرێ.

-زورهات قەباڵە بەتاڵە. زۆرهات قەواڵە بەتاڵە.

-چەندیک توانی ئاو بخۆرەوە. چەنێک ئەتوانی ئاو بخۆرەوە.

-هەر چۆ واتیک بابەی هەرچییەکی دەوێت بیدەرێ.

جێناوی هەیی: لەزاری شوان، جێناوی هەیی لەجیاتی کەس و شتی نادیار بەکاردەهێنرێت و بریتییە لە(هی، هین)،بەڵام لەزاری شوانی کێشکدا، جێناوی (هین)بۆخاوەنێتی بەکاردێت، وەک

ئەم نموونانە کە بۆ نادیاری و هەندێکیان بۆ (هەیی-تملک-possessive)ە:-

-راستە هین کوژیاگە ـــــ راستە هین کوژراوە.

-لەناوشوان هین دیتم ـــــ لەناوشوان هینم دیت(دی).

هین کریم ـــــ هینم کڕی.

لەشوان (هی) بەکاردێت، وەک (هین)جیاوازییان ناکرێت وەک:

-هی کێیە؟ هین کێیە؟ هین مەحمیدە.

جێناوی(هین) لەگەڵ ئامرازی پەیوەندی(ش/ یش)دا بەکاردێت، وەک:

هینیش لەدەستمان چووی ـــــ هینیش لەدەستمان چوو.

دیسان جێناوی لکاو، لەگەڵ ئەم جێناوەشدا دەکەوێتە کۆتایی فرمانەکەوە، وەکو لەرستەکانی سەرەوە پێشانمان دا.

ئامرازی نەرێ (نەفی)

جێناوی نەفی لەزاری شواندا(هیچ، قەت) بۆ نەفی کردنە، نموونە:

وەک: هیچ بەقسەیان ناکەم.   قەت پێیان ناڵێم

لەزاری شوانی کێشکدا :

قەت ناوشوان لەبیرم نێچوکەوە.

-هیچ بەی نێوشم ـــ هیچی پێ ناڵێم.

-قەت کفر وانێکەم ـــ قەت کفری واناکەم.

جێناوی نادیار: لەزاری شوان بەگشتی، ولەشوانی کێشکدا ئەم جێناوە نادیارانە بەکاردێت، شوێنی کەس وشت دەگرنەوە، یا لە قسەکردندا، لەجیاتییان بەکاردێن، بۆیە پێیان دەوترێت نادیار نازانرێ چ کەسی وەیا چ شتێک، نموونە: (کەس، گشت، هەموو/ حەموو، فلان، فیسار، کابرا، هین[نەک وەکو خۆبەتی و هەیی-تملک]. هەرکەس، هەرشت(هەرتشتیک)،

نموونە:

-کەس دیتی؟ ـــــ کەست دیت؟

-کەسیک هاتە؟ ـــ کەسێک هاتووە؟

-حەمووی خواردم ـــ هەموویم خوارد.

-هەرکەس هات بەی بیشە ـــ هەرکەس هات پێی بڵێ.

لەناویاندا جێناوی(کەسێک، حەموو، هین)لەزاری شوانی کێشکدا

زۆربەکارە، هەروەها راناوی فرمانە تێپەڕەکەی(خوارد) چۆتە کۆتاییەوە، بەپێچەوانەی زمانی ئەدەبییەوە.

لێرەوە دێمە سەر بەکارهێنانی جێناوی لکاو، کەلەگەڵ گەردانکردنی جۆروکاتی فرماندا، پیشانیان ئەدەین و لەبەر درێژی خرایە دوای جێناوەکانەوە:

لەپێشەوە گەردانکردنی جێناوە لکاوەکان، لەگەڵ جێناوە کەسییەسەربەخۆکاندا بەکاردێنین وەکو:

شوانی کێشک	شوان و زمانی ستاندەر
منم ـــ ئیمەین	منم ـــ ئێمەین
تویت ـــ ئیوەن	تۆیت ـــ ئێوەن
ئەوە ـــ ئەوانن	ئەوە ـــ ئەوانن

فرمانی رابردوو لەگەڵ راناوی لکاودا:

١-فرمانی رابردووی نزیک: من چوویم   ئیمە چوین

[چوین ە]

یاساکەی: قەدی رابردوو+راناوی لکاو   تو چویت   ئیوە چوین

چوین: چوی+م   ئەو چوی/چی   ئەوان چوین/چین

لەکەسی یەکەمی کۆدا دوو (ی)کۆبۆتەوە، یەکەمیان هی قەدی چاوگەکەیە و دووەمیان توشی کرتاندن (elision)«١٦» بووە، چونکە هەردووکیان، یەک دەنگن و یەک شێوەن.

یەک دوو دێ دەڵێن: من چیم، تو چیت، ئەو چی، ئیمەچین [واتە من چووم ... هتد].

٢- فـرمـانی رابردووی تەواو: یاسـاکـەی: چاووگ: قـەد+نیـشـانـەی تەواو+راناو

کەفتن: کەفت+گ + م: من کەفتگم ـــــ کەفتگین(ئیمە)

تو کەفتگیت ـــــ کەفتگن (ئیوە)

ئەو کەفتە/کەفتگە ـــــ کەفتگن(ئەوان)

لەزمانە ئەدەبییەکەو شوانی بەگشتیدا دەبێتە: کەوتوومە، کەوتوویتە...هتد

بۆ تێپەڕ وەک: کردگم، کردگیت، کردگە(کردە)، کردگین،کردگن.

٣- فرمانی رابردووی بەردەوام: نیشانەی بەردەوام+قەد+راناو

بۆ تێپەڕ:دکردم، دکردی،دکرد، دکردین...

بۆ تێنەپەڕ: کەفتن: د+کەفتن+م: من دکە فتم/م ـــــ دکەفتین (ئیمە)

تۆ دکەفتیت/یت ـــــ دکەفتن ئیوە

بۆتێنەپەڕ د کەفت/ ـــــ د کەفتن (ئەوان)

تیـرەی (ورام)لەشـوانـدا نە(د) و نە(ئە) بەکـارنـاهێنن بۆ نیـشـانـەی کـاتی بەردەوامی فرمان، کە لەهەموو شواندا بەزۆری(ئە) بەکاردێنن،

بەڵکو[دە] بەکاردێنن.

نموونە: دەکەوتم، دەکەوتیت، دەکەوت، دەکەوتین، دەکەوتن...

بەڵام شوان بەگشتی (ئە) بەکاردێنن وەک:

ئەکەوتم، ئەکەوتیت/ئەکەوتی، ئەکەوتین، ئەچووین، ئەچوون...

کەواتەلێرەدا دەرکەوت سێ نیشـانەی بەردەوامی لەناوچەی شواندا بەکاردێت وەکو(د، دە،ئە) لەشوانی کێشک و تیرەی(ورام)و شوان بەگشتی.

٤-فرمانی رابردووی دوور:

قەدی چاووگ+ قەدی چاووگی بوین(بی)+ڕاناو

کەفت+بی+م

کەفتن: من کە فتبیم/م ـــــ ئیمەکەفتبین/ین

تو کەفتبیت/یت/ە ـــــ ئێوە کە فتبین/ن

ئەو کە فتبی/ە ـــــ ئەوان کە فتبین/ن

لەکـەسی دووەمی تاک و یەکـەمی کـۆ دا، (ی) راناوە لکاوەکـەی (یت)و (ین)، تووشی یاسای کرتاندن (حذف–elision) هاتووەو ئەو (ی)یەی دیارە هی قەدی(بوون)ە کە لەشوانی کێشکدا دەبێتە(بین).

فرمانی رانەبردوو: بنووسرێت لەرەگی چاوگەوە بەهۆی لکاندنی نیشـانەی بەردەوامی(د)لەسەرەتای فرمانەکەوە لەگەڵ راناوی لکاو لەکۆتاییەوە، ئەمە لەشـواندا وەکـو زمـانی ئەدەبیـەکـە وایە، نموونە بۆ تێنەپەڕ لەرانەبردوودا دەمێنێتەوە.

چاوگ: نیشانەی بەردەوامی+ رەگ+راناو

نوویسین: د+نوسین+م=دنویسم

تێنەپەڕە	تێپەڕ
من دچم–دچین	من دنویسم/م ـــــ ئێمە دنویسین/ین
تو دچیت/ی–دچن	تو دنویسیت/یت ـــــ ئێوە دنویسن/ن
ئەو دچوک–دچن	ئەو دنویسیک/یک ـــــ ئەوان دنویسن/ن

لەزاری شواندا وەکو زارە ئەدەبییەکە دەبێتە:[من ئەنووسم، تۆ ئەنووسیت، ئەو ئەنووسێت، ئێمە ئەنووسین، ئێوە ئەنووسن،ئەوان ئەنووسن]، کـەچی لەتیرەی(ورام) شـواندا، دەبێتە: مـن دەنووسم، تۆ دەنووسیت، ئەو دەنووسێت، ئێمە دەنووسین، ئێوە دەنووسن،ئەوان دەنووسن.

دەچم– تۆ دەچیت/ی، ئێمە دەچین، ئێوە دەچن، ئەوان دەچن، ئەو دەچێت.

ئەمە یاسای کاتی رانەبردووە، بەگشتی، بەڵام بەهۆی بەکارهێنانی

ئاوەڵفرمانی کاتەوە، دەکرێتە کاتی ئێستاو ئاینده، لەزاری شواندا، ئاوەڵفرمانی کاتی ئێستا وەکو(وا، ئەوا، ئەوە، ئێستا، هێمە). بەگشتی وەکو زمانە ئەدەبییەکە وایە. بەڵام ئاوەڵفرمانی کاتی ئێستا لەشوانی کێشکدا وشەی تایبەت بەخۆی هەیە، وەکو(هێمە) واتە(ئێستا) یان ئاوەڵفرمانی(ئێستاکە، ئێستاکانە، ئێستەرەم، عەلعان، سارەزوی٠ئێستا)ش بەکاردێت. نموونە:

- هێمە چم ڕاشار ـــــــ ئێستا ئەچم بۆشار (وا، ئەوا، ئەوە)
- ئیستەرەم واتمەی ـــــ هەر ئێستا ئەمەوێت (دەمەوێت)
- ئێستاکە شکات لەی کەم ـــــ ئێستا شکاتی لێدەکەم(لێئەکەم)
- ئێستاکانە دبەمەوەی ـــــ ئێستا دەیبەمەوە (ئەیبەمەوە)
- عەلعان یارمەوەی ـــــ ئێستا/وا/ئەوا دەیهێنمەوە(ئەیهێنمەوە)

عەلعانەکی چم لەگەڵیا ـــــ هەر ئێستا ئەچم لەگەڵیدا.

لەئایندەدا بەهۆی ئاوەڵفرەمانی کاتی ئایندەوە، کەهەر ناوێکی کاتی بۆ بەکاردێت: سارەزوی زەردەشت یاکەوە-بەیانی زوو زەردەشت دێتەوە.

-خوایار بووک سبەینێ خۆشی وگەشی ڕوی لەمان کەیک.
-ساڵیکە خانک کەم(دکەم) ـــــ ساڵێکە خانوو دەکەم
-دوایی بەی دویشم ـــــ دوایی/ لەپاشانا پێی دەڵێم.
- مانگیکە دەس کەم بەعیش ـــــ مانگێکە دەست دەکەم بەئیش.

لەم رستانەی سەرەوەدا دیاردەیەک هەیە، پێویستە دیاری بکرێت، ئەویش کرتاندنی نیشانەی بەردەوامی(د) لەزاری شوانی کێشکدا، بەئارەزوو سەلیقە، دەتوانین وەکو نیشانەی(بـ)ی داخوازی لە فرمانی داڕێژراوو لێکدراودا بەکاری نەهێنین، کەبەر یاسای زمانەوانی (lingustic) بەئارەزوو (optional)«١٧»دەکەوێت، کە لەزارە ئەدەبییەکە و زاری گشتی شواندا وانییە، هەرچەندە لەفرمانی داخوازی و لێکدراودا لەزمانی کوردیدا وایە.

فرمانی داخوازی:

فرمانی داخوازی وەکو یاسای پێکهاتن هەروەکو زارە ئەدەبییەکەو زارە گشتێکەی شوان وایە، تەنها وشەکانی جیاوازن، نموونە:

نیشانەی داخوازی+رەگی چاوگ+راناوی لکاو بۆ کەسی دووەمی تاک و کۆ.

نوویسین: بـ + نویس- ٥/ن= بنویسە / بۆتاک-بنووسە.

بنویسن/ بۆ کۆ - بنوسن.

دابنیشە- دانیشە بەریاسای ئارەزوو کەوتووە، (بـ) نامێنێ، چونکە فرمانێکی داڕێژراوە یان لێکدراویش هەمان شتە، وەک : نان بخۆ ـــــ نان خۆ، عیش بکە ـــــ عیش کە: ئیش بکە، ئیشکەن.

تا ئیرە یاسای بەکارهێنانی راناوی لکاوە لەگەڵ فرمانی رانەبردووی تێنەپەڕو رانەبردووی تێپەڕ، بێجگەلەناوێزەیی کەسی سێیەمی تاک جیاوازی هەیە، ئەویش بۆ رانەبردووی تەواو راناوەکە دەبێتە(ە)و لەرانەبردووی تێپەڕدا بۆتە (یک)، بەڵام لەرانەبردووی تێنەپەڕدا بۆتە(وک).کە ئەمە پێچەوانەی زارە گشتییەکەی شوان وزمانە ئەدەبییەکەیە. وا لەخشتەیەکدا دەیانخەینەڕوو، راناوی بۆ رابڕدووی تێنەپەڕ و تێپەڕ لەزاری شوانی کێشکدا:

رابردووی تێنەپەڕی کێشک	راناوەکانی	رابردووی تێنەپەڕ لەشوان وزمانی ئەدەبی	
من کەفتم- ئیمە کەفتین	م-ین	من کەوتم - ئێمە کەوتین	م-ین
تو کەفتیت/ی ئیوە کەفتن	ی/یت-ن	تۆ کەوتیت/ی -ئێوە کەوتن	ی/یت-ن
ئەو کەفتە/ە-ئەوان کەفتن	ە-ن	ئەوکەوت ە-ئەوان کەوتن	ە-ن

هەمان یاساکەی زمانی ئەدەبییەکەیە.

بۆ رابردووی تێپەڕی کێشک	راناوەکانی	رابردووی تێپەڕی شوان و زمانی ئەدەبی	
-من خواردم-ئیمە خواردین	م-ین	من خواردم -ئێمە خوادمان	م-مان
-تو خواردیت/ی-ئیوە خواردن	یت/ی-ن	تۆ خواردت-ئێوە خواردتان	ت-تان
-ئەو خوارد ە-ئەوان خواردن	ە-ن	ئەو خواردی-ئەوان خواردیان	ی-یان

لەراناوی لکاو لەگەڵ دەمی رانەبردووی تێنەپەڕ لەهەردوو زارەکەدا:

رانەبردووی تێنەپەڕی شوانی کێشک	راناوەکانی	رانەبردووی تێنەپەڕی شوان و زمانی ئەدەبی	
-من دکەفم-ئیمە دکەفین	م-ین	من ئەکەوم- ئێمە ئەکەوین	م-ین
-تو دکەفیت-ئیوە دکەفن	یت/ی-ن	تۆ ئەکەویت/ی-ئێوە ئەکەون	یت/ی-ن
-ئەو دکە فیک- ئەوان دکەفن	یک-ن	ئەو ئەکەوێت- ئەوان ئەکەون	ێت-ن
		ئەخوات	

ات

لەتیرەی (ورام)یشدا هەمان یاسای زمانە ئەدەبییەکەو زاری گشتی شوانە، تەنها ئەوەنەبێت بۆ نیشانەی بەردەوامی[دە] بەکاردێنن، نەک (ئە)، وەک دەکەوم و دەخۆم و، دەچم.

شتێکی دیکەی گرنگ و ناویزە لەم زارەدا ئەوەیە، بەپێی یاسای ئارەزوو(optional) دەتوانی یانیشانەی بەردەوامی[د] بەکارنایەت یا دەتوانی بەکاری نەهێنی، بەڵکو تەنها رەگی فرمان و راناوە لکاوەکانی بەکاردێت، وەک:

من چم، توچیت، لەبری من دچم، تو دچیت..

رانەبردووی تێپەڕ لەهەردوو زارەکەداک

رانەبردوو تێپەڕ لەزاری شوانی کێشک	راناوەکانی	رانەبردووی تێپەڕ لەزمانی ئەدەبی و شوان بەگشتی	
من دخۆم-ئیمە دخۆین	م-ین	من ئەخۆم - ئێمە ئەخۆین	م-ین
-تو دخۆیت/ی-ئیوە دخۆن	یت/ی-ن	تۆ ئەخۆیت/ی-ئێوە ئەخۆن	یت/ی-ن
ئەو دنویسیک، ئەو د چوک	وک {	ئەو دەنوسێت	

لەم یاسایانەی سەرەوەدا شتی و دیاردەی زەق ودیار، کەجیاواز بێت لە زمانە ئەدەبییەکەو زاری شوان بەگشتی، ئەوەیە راناوی لکاوی (م،ت،ی،ما،تان،یان) لەگەڵ فرمانی رابردووی تێپەڕی زاری شوانی کێشکدا بەکارنایەت و، ئەوەی لەگەڵیدا بەکاردێت هەمان راناوی لکاوی دەمی رابردوو ورانەبردوو فرمانی تێنەپەڕ و رانەبردووی تێپەڕەو، راناوی لکاوی کەسی سێیەمی ئەم زارە هەروەکو زارە ئەدەبییەکە ناوێزەیە (شاذ)، لەرابردوو تێنەپەڕەو تێپەڕدا دەرنەکەوتووە، کەچی لە زمانی ئەدەبییدا بۆکەسی سێیەمی رابردووی تێپەڕ دەبێتە(ی) لێرەدا دەرنەکەوتووە[ە] و لەنەخشەکەدا نیشانەی دەرنەکەوتنمان بۆی بەکارهێناوە، هەروەها ئەم راناوە لەگەڵ فرمانی رانەبردووی تێنەپەڕو تێپەڕدا لەزاری ئەدەبیماندا(زمانی نووسین) بریتییە لە(ێت،و ات) لەزاری شوانی کێشکدا بووە بە(یک،وک)، ئەوەی لێرەدا، سەرنج راکێشەرە، راناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاکی شوانی کێشک تەنها لەگەڵ فرمانی رانەبردووی چاوگی(چوین-بین)واتە(چوون-بوون)

دەبێتە(وک)وەکوو: ئەو دچوک، ئەو دبوک، ئیمە چین،..

لەجیاتی[ئەو دەچیت، ئەو دەبێت، ئیمە دەچین].

شتێکی دیارەکەپێویستە بوترێت، ئەوەیە راناوی لکاو کە لە گەڵ فرمانی رابردووی تێپەڕدا نایەت، کە بریتییە لە(م، ت، ی، مان، تان ،یان) کەچی لەگەڵ ناوو ئاوەڵناودا، بۆهەیی(تملک-possessive) بەکاردێت وەکو:

ماڵم خۆشە-ماڵمان خۆشە،

ماڵت خۆشە- ماڵتان خۆشە، ماڵیان خۆشە.

لەگەڵ ئاوەڵناویشدا:

-من گوڵ جوانم هەیە-ئێمە گوڵ جوانمان هەیە

-تۆ گوڵ جوانت هەیە- ئێوە گوڵ جوانتان هەیە.

دیاردەیەکی دیکەی فرمانی تێپەڕ، لەزاری شوانی کێشکدا، ئەوەیە، ئەگەر هاتوو فرمانەکە، دارێژراو یا لێکدراو بێت، یا بەکاری لەگەڵدا بەکاربێت، ئەوا بەپێچەوانەی زارە ئەدەبییەکەوە، راناوە لکاوەکانی،کۆمەڵەی دووەم(م، یت، ە، ین ، ن ، ن)ی لەگەڵدا، لە کۆتاییەوە بەکاردێت، نەک بچێتە نێوانیانەوە، وەکو:

-من راکردم ـــــ من رامکرد (زاری ئەدەبی و شوان)

-ئیمە نان خواردین ـــــ ئێمە نانمان خوارد(= = =)

-تو کتێب کڕیت ـــــ تۆ کتێبت کڕی.

لێرەدا دوو دیاردەی جیاواز لەیەکترەوە دەبینرێت، راناوە لکاوەکان جیاوازن لەدەستووری رێزمانی زمانی ئەدەبی و کەوتوونەتە کۆتاییەوە. ئەم زارەش یەکێکە لەزارەکانی ناوچەی گەرمیان و لەدەستووری زارە ئەدەبییەکە لایداوە«١٨»

فرمانی بکەرنادیار:

(مبنی للمجهول- Passive Voice)

ئەم جۆرە فرمانە، لەزاری شوان وەکو زمانە ئەدەبییەکەیە، بەڵام لەزاری شوانی کێشکدا جیاوازە و، دەچێتەوە، سەرزارەکانی کرمانجی باشووری وەکو:لوڕی و خانەقینی، لێرەدا یاسای پێکهاتنی دەخەینە روو: رەگی چاوگ+نیشانەی نادیاری+نیشانەی کات=فرمانی بکەرنادیار بۆ رابردوو.

خۆ + ر + یاک= خواردن: خو+ر+یاگ = خوریاگ

نووسین: نوبس+یاگ ـــــ نوبسیاگ ـــــ نوبسریاگ

منداڵەکە نانەکە خوارد ـــــ نانەکە خوریاگە ـــــ نانەکە خوراوە

مامۆستا کتێب کڕی ـــــ کتێب کریاگە ـــــ کتێب کڕاوە

پیاوەکە گورگە کە کوشتە ـــــ گورگەکە کوژیاگە ـــــ گورگەکە کوژاوە.

بکەرنادیار لەدەمی رانەبردوودا بەم جۆرە پیکدێت:

چاوگ:نیشانەی بەردەوامی + رەگی فرمان+ نیشانەی رانەبردووی نادیاری+ نیشانەی کات

نوسین: د+نوبس+ر+یک=دنوبسریگ

مامۆستاکە ناوقوتابێکە دنوویسیک/ ناو قوتابییەکە د نوویسریک

+منداڵ نان دخۆیک ـــــ نان د خوریک

گەردانکردنی فرمانی بکەر نادیار لەگەڵ راناوەلکاوەکاندا: بۆ رابردوو

-من کوژیاگم«١٩»م   -من کوژرام/م

-تو کوژیاگیت/ی   - تۆ کوژرایت/یت

-ئەو کوژیاگە(کوژیاگ)/ە   - ئەو کوژراوە/ە

-ئیمە کوژیاگین/ین   -ئێمە کوژراین/ین

-ئیوه کوژیاگن/ن   - ئێوه کوژران/ن

-ئەوان کوژیاگن/ن   - ئەوان کوژران/ن

راناوەکانی (م،ی،ە) دەرناکەوێت، (ین، ن، ن)لەگەڵ زمانی ستاندەردو زاری شوان بەگشتی جیاوازی نییە، بەڵام جیاوازی لەیاسای پێکهاتنی کەرەسەکانی فرمانی بکەر نادیارە، کەنیشانەی کاتی نادیاری بۆ رابردوو بریتییە لە(یاگ)، بەڵام لەرانەبردوودا دەبێتە(یگ) کەبەرامبەر بە(ا،ی)ی زمانی ئەدەبییە. هەندێک جار نیشانەی(ر)ی نادیاری لەدەمی فرمانی رابردووی ئەم زارە دا، لە هەندێک فرماندا توشی لەناوچوون و کرتان (حذف elison) دێت وەک نموونەکانی سەرەوە لەفرمانی(کوژیاگ،...)دا بەڵام راستێکەی دەستوورەکەی دەبێت(ڕ)تێدا بێت، وەکو:

من کوژریاگم، توکوژر یاگیت، ئەو کوژریاکە، ئیمە کوژریاگین، ئیوە کوژریاگن، ئەوان کوژریاگن.

فومانی رابردووی مەرجی(ئیلزامی)

ئەم فرمانانەش شێوەی دروستبوونی خۆی هەیە لەزاری شوانی کێشکدا، بەڵام لەزارە گشتییەکەی شواندا، هەروەکو زمانە ئەدەبییەکە وایە لەرووی دەستوورەوە لێرەشدا یەکن، نموونە: بکوشتاگام، بنوویسیاگا، بچوویاگا... هتد.

چاوگ:نیشانەی مەرجی(ئیلزامی)+ قەدی چاوگ(steem)+ راناو

ب+کوشت+اگا+م=بکوشتاگام

کەفتن: بـ + کەفت + نیشانەی رێژەی مەرجی(ئیلزامی/ئینشائی)(اگا)= بکەفتاگا

لەگەڵ راناوی لکاودا:

-من بکەفتاگام ـــــ ئیمە بکەفتاگاین ـــــ بکەوتایەم

-تو بکەفتاگایت ـــــ ئیوە بکەفتاگان ـــــ بکەوتایەیت

- ئەو بکەفتاگا ـــــ ئەوان بکەفتاگان ـــــ بکەوتایە

بۆ رانەبردووی مەرجی(ئیلزامی):

یاساکەی: نیشانەی مەرجی+ رەگی چاووگ+ راناوی لکاو=فرمانەکەی

کەفتن: بـ +کەف +م=من بکەفم-ئیمەبکەفین

تو بکەفیت - ئیوە بکەفن

ئەو بکەفیک   ئەوان بکەفن

لەزارە گشتییەکەی شوان و زمانی ئەدەبیدا:

من بکەوم، تۆ بکەویت، ئەو بکەوێت، ئیمەبکەوین، ئێوە بکەون، ئەوان بکەون

بۆ تێپەڕ وەکو: من بکەم، تو بکەیت، ئەو بکەیک، ئیمەبکەین....

بۆ رابردووی دووری مەرجی(ئیلزامی) بەمجۆرەیە:

چاووگ: قەدی چاوگ + قەدی چاوگی بین(بوون)+ پاشکۆی رێژەی مەرجی +راناو

کەفتن: کەفت +بیـ + اگا + م = کەفتتبیا گایت، کەفتبیاگا، کەفتبیاگاین، کەفتبیاگان. بۆ تێپەڕ

وەک: کوشتبیاگام، کوشتبیاگایت، کوشتبیاگا....

لەزاری شوان و زمانە ئەدەبییەکەدا دەبێتە: من کەوتبوومایە، تۆ کەوتبوویتایە، ئێمە کەوتبووینایە، کەتبوونایە.

نیشانەی کۆ: نیشانەی کۆ لەزاری شواندا جیاوازی ئەوتۆی نییە لەگەڵ زمانە ئەدەبییەکەدا و بریتییە لە(ان، گەل) وەکو: پیاوان، مێگەل، مامۆستایان،... بۆ ناسراوی کۆش: پیاوەکان،مامۆستاکان، بەڵام لەزاری شوانی کێشکدا بریتییە لە(گەل، ەل، یەل، ان)وەک: کورگەل، پیاوگەل، سەگەل، مامۆستایەل، پیاوەل، منداڵەل، ژنەل، کچەل/ کچێل، برایەل، زستانان...هتد).

لەم رووەوە مامۆستا گیوموکریانی ئەمر دەڵێت:«ئامرازی گەل لە ئەردەلان، لورستاندا بەفەیلی و لورو بەختیاری و شوان و کەلهوڕەوە،ئەمانەن:(ان،یان، ل، یەل، گەل) باوکان، برایان، برایەل، براگەل، کوڕەل، کوڕەل،گایەل...«٢٠»، راستێکەی بۆچوونەکەی مامۆستا گیو راستە، بەڵام نیشانەی(ان، یان) یەکن، تەنها جیاوازی دەنگسازییە شێوەیان گۆڕاوە و نیشانەی (ل) یش بەتەنها بەکارنایەت و بریتییە لە(ەل) مەگەر مەسەلەی دەنسگازی لەوشەیەکی کۆتایی هاتوو بە(ە)بیکات بە(ل)، کەلەئەنجامی یاسای کرتاندنەوەیە ئەم شێوەیە وەردەگرێت.

نیشانەی ناسراوی(ەکە) و نەناسراوی(یک)

نیشانەی ناسراوی لەزاری شوان بەگشتی و، لەزمانی نووسینماندا، بریتییە لە(ەکە، یەکە/کە) وەک : کوڕەکە، گوڵەکە، مامۆستاکە، گایەکە، لەشوانی کێشکدا هەرهەمان شتە، وەک: دوێتەکە، گایەکە، مامۆستاکە.

نیشانەی نەناسراویش لەهەردوو زاری یەکەم وپێشەوەدا بریتییە لە(ێک، یەک)، وەکو:کچێک، مامۆستایەک بۆ کورتکردنەوە دەبنە ·کچێ، مامۆستایێ، کوڕێ...) لەزاری شوانی کێشکدا نیشانەکەدەگۆڕێت بۆ (یک) وەکو: دوێتیک، پیاویک، مامۆستایک)داریک).

نیشانەی ناوی بکەرو بەرکاری: لەزمانی نووسینی وشواندا بریتییە لە (وو/و)وەک:(هاتوو، کەوتوو، سووتاو، بڕاو) بەلام لەم زارەی کێشکدا دەبێتە(گ)وەکو: هاتگ، کەفتگ، سووتیاگ بڕیاگ، خەفتگ، بڕیاگ،.... هتد.

نیشانەی ناوی بکەر: لەزمانی ئەدەبی کرمانجی خواروو شواندا(ـ) ندە،یار، چی، ۆک،ەر/یدە، ..هتد)، وەک:(بکڕ، بفرۆش دڕندە، جووتیار، پینەچی، گەڕۆک، نووسەر، بخۆر..) لەشوانی کێشکدا هەمان شت هەن وەکو:(ببڕو

بکوژ، جفتیار، کارگەچی، گەڕۆک، بخۆر).

تەریدە، دڕندە، هوشیار، دانا، کڕیار، لێکدراویش وەکو: خۆکوژ، خۆگر، می سین(مووسێن)، نانکەر، راوکەر.

نیشانەی بچووککردنەوە: وەکو(ۆک، ەڵە، ۆکە، چە، ە، کە، ویلکە، یلە، ەلە... هتد) نموونە: برایۆک، سمایلۆک، یاسینۆک، گۆزەڵە،

داسویلکە، ەلانە: گچکەلانە/بیچکەلانە،

ترپۆکە، خزمۆکە، باخچە، سمە، بیچکە، بیچکەلە، خڕیلە، خدە)...

[رستەسازی(سینتاکسی-syntax)]

لەبەشی رستە سازیدا، ئەوەی گرنگەوزیاتر جیاوازی نێوان زاری گشتی شوان و زمانی ئەدەبی، لەلایەک و زاری شوانی کێشک لە لایەکی دیکە پیشان ئەدین، کە جیاوازن لەیەکتر، یەکێک لەو بابەتانە(گرێ-phraze)یە، کە لەرووی پێکهاتنەوە، جیاوازەو گرێ لەم زارە دا، ئامرازی پەیوەندی کەدەچێتە نێوان وشەوە وەرناگرێت، کەئەمە پێچەوانەی زمانی ستانداردە، ئەم دیاردەیە بەگشتی لەگەرمیاندا بەدی دەکرێت . نموونە:

ماڵ براکەم، میللەت کورد، ماڵ کاکەم، پرد خاسە، شیوکانیسارد، گوڵ گەنم، شارکەر کویک، کەل سمایل بەگی، شەوزستان، ڕووژدرێژ، شارکۆبە، سەرساڵ، سەر ساڵ نو، چاومار، سەگ هار،

نموونە لەرستەدا: من چم راماڵ براکەم ——— من ئەچم بۆ ماڵی براکەم.

-میللەت کورد بێ خاوەندە ——— میللەتی کورد بێ خاوەنە.

-پردخاسە گەلیک کۆنە ——— پردی خاسە گەلێک کۆنە.

-شەوزمستان نێبڕیاکەوە ——— شەوی زستان نابڕێتەوە.

شارکەرکویک ماڵ کوردە ——— شاری کەرکووک ماڵی کوردە.

-من سەرساڵ چم بۆ زیارەت ئومەرمەندان ——— من سەری ساڵ دەچم بۆ

زیارەتی ئۆمەرمەندان.بەڵام لەم زارەدا ئامرازی (ڕا، بۆ، لە، بە)گرێ دروست ئەکەن و لەرستەدا دەوری جۆراوجۆری رستەسازی لە بکەروبەرکارو تەواوکەر دەبینین، وەکو:

-من سەر خۆم دخورنم ——— من سەری خۆم ئەخورێنم.

-من چم ڕا شار ——— من ئەچم بۆشار.

خەناوکە بۆت یارم ——— ملوانەکەت بۆدەهێنم.

-ساڵە بەعسێکە قەت لەبیرم نێچووکەوە. ساڵ بەعسێکە قەت لەبیرم ناچێتەوە.

ماڵ باوک دیدار برادەرم خەڵک ناوشوانن(گرێکە فراوان کراوەتەوە).

-دوایی بەی دویشم-پاشان پێی ئەڵێم.

-رەسمەکە بەدیوارەوە داکوتم-وێنەکە بەدیوارە وە داکوتم.

لەم زارەدا پاشکۆی ئامرازی پەیوەندی کەمتر بەکاردەهێنرێت، کەدەکەونە دوای ناوەوە،یا کورت دەکرێتەوە وەکو(دا) دەبیتە(ا)، پاشکۆی (ەوە)ش بەکاردێت، نموونە:

-من لەشارەوە هاتم ——— من لەشار هاتمەوە (زاری کێشک).

- زاگرۆس چوێوە بۆماڵ ——— زاگرۆس چۆوە بۆ ماڵ

-لەو ژوورەوەهاتم ——— لەی ژوێرەوە هاتم.

ئاوەڵفرمانی نەرێ (نەفی- ناکردن)

ئاوەڵفرمانی نەرێ کەبریتییە لە(نە، نا، نی، مە)لەزاری شوانی کێشکدا دەبێتەوە(نە، نێ، نی، مە) بۆ دۆخی نەکردن لەدەمە جیاوازەکانی فرماندا بەکاری دەهێنین وەکو: (نە) بۆ نەکردنی کاتی رابردوو نموونە:

نەچوی، نەخەفت، نەخوارد، لەرستەدا:

من نەچویم ڕا شار ——— من نەچووم بۆشار.

(مە) بۆ نەرێکردنی فرمانی داخوازییە، وەکو: مەچو بۆ بازار:

نێ: ئاوەڵفرمانی نەرێ بۆ کاتی رانەبردوو، نموونە:(نێچم، نێخەفم، نێکەم نێبەم) لەجیاتی (نا)بەکاردێت و گۆڕانی دەنگی(ا ——— تی)وەکو: ناچم نێچم. نموونە: - بەیانیان زوی نان بەی نێخوریک ——— بەیانیان زوو نانی پێ ناخورێت.

ناوی نێنویسم ——— ناوی نانووسم.

(نی) بۆنەرێکردنی: بوون و نەبوون.

نان نییە.

پارەم نییە.

جیاوازی لەگەڵ زاری شوان و زمانە ئەدەبییەکەدا ئەوەیە(نای) رانەبردوو دەبێتە(نێ)، ئەمەش دیاردەیەکی رێزمانییە وەکو:(ە،ا)، لەکرمانجی سەرووشدا دەبنە(ی-ێ)وەکو:

[دەرسیم ——— دێرسم، ماردین ——— مێردین)«٢١». هەروەها (ان،ات)ی کۆ لە سەروودا دەبنە (ێن،ێت: کوڕێن، کوڕێت)

ئامراز: لەبەشی رستەسازیدا، بەپێویستی دەزانین،کەنموونەی ئەو ئامرازانەی کەلەم زارەدا بەکاردەهێنرێت جیاوازن لەئامرازی زارە گشتێکەی شوان و زمانی ئەدەبی، بەنموونەوە، بیان خەینەڕوو:

ئامرازی سەرسوڕمان: وەکو:(پەکوف، پەکوح، هیزە، ئەیەڕۆ، کەسەر، کەسەروداخ، مخابن، حەیف ومخابن، ئاخ، حەیف، وای، ئەی لەیە، دەک دەک) ئەمە لەم زارەدا، بەڵام لەزاری شوان و ئەدەبییەکەدا، وەکویەکن و نموونەی تریش هەن هاوبەشن و لەزاری کێشکدا بەکاردێن، بەڵام ئەمانە تایبەتن، وەک:

-پەکوف لەوغەدرە! پەکو لەم غەدرە!

-پەکوح ئەیە بۆ واکەیک!   پەکوح ئەمە بۆ وائەکات!

-هیزە واز لەبیبیارە!   هیزە وازی لێ بهێنە!

-ئەیەڕۆ قالە شێت هاتەتەوە!

-ئەی لەیە، دبووک چۆ بووک!   ئەی لەمە ئەبێ چی بێت!

-دەک دەک خەریکە بایگ لەی! دەک دەک خەریکە لێیبدات!.

-حەک لەسەگە بۆرە!

ئامرازی تریش هەن، بەڵام بەزۆری هاوبەشن وپێویست بەنموونەی ناکات.

ئامرازی وەڵام: تا رادەیەک لەزمانی نووسین وزاری شواندا، وەکو یەکن بەڵام ئەمانە تایبەتن بەم زارە، وەکو: ئێ، ئا، ها، هۆو، با، ئێی، بەڵێ، بەدی، هۆی، هۆی بەڵێ. نەء، نا، نە، نەخێر(کەمترە).

-ئێ وادیام.   هاکاکە.   ئێ باشەوایە.

-ئا وایە.   هۆو بەڵێ.   با وایە.

-بەڵێ واتمەی   بەدی هات.

-نەء نیاک.   نەنایەت.(نە، نا) بۆ وەڵامی نەرێن.

ئامرازی بانگکردن: وەکو:(هۆ، ئەرێ، هێی، هۆی، هۆهۆ) ئەمانە بە شێوەی وشەن، بەڵام بەشێوەی ئامرازی بانگ کردنی دەنگیش هەیە.

وەکو:(ە: خاڵە،ۆ: کاکۆ بۆنێر، ێ: کچێ، ی: میمی، ینە:کوڕینە)،[٥ : بۆنێرە، (ێ-ی: بۆمێیە]، [ینە: بۆ نێر ومێی کۆیە].

ئامرازی بانگ کردنی ئاژەڵیش هەیە، وەکو: ئۆحە، یخە، هڕە، تەس، گدی گدی، هێشە(هێش)، هسە(هس)،پشە(پش)، کوت کوت،...هتد.

بۆ پەلەوەریش، وەکو: جووجوو، کشە(کش)... هتد. ئامرازی تر هەن، بەڵام بۆئێرە بەسە.

ئامرازی خۆزگە: بۆ خۆزگە خواستن وەکو: خۆزگە، بریا خۆزگەم بەخۆت.

بریابهاتاگا لەگەڵمانا. خۆزگە بەی بۆتام.

ئامرازی گومان: بۆ گومان کردن لەڕوودان و روونەدانی رووداو وەکو(بەشکی، بەشکو، دبوک، دبوکن، ئەگە، ڕەنگە، سا، بەشکوم، بەشکم، لەوانەیە.

-بەشکی بیاکەوە ـــــ بەڵکو بێتەوە

-دبووک بەقسەم بکەیک ـــــ دەبێ بەقسەم بکات.

-ئەگە یای لەگەڵما، خێراوەرە. ئەگەر دێیت لەگەڵمدا..

-سابۆخوا کەریمە. ـــــ دەسا(سا) وەرە خوا کەریمە.

-بەشکوم ئەیە خوایە پەشیمان بیوکەوە. بەڵکو خوا بکات پەشیمان بێتەوە.

ئامرازی لێکچواندن: ئامرازی ئەم جۆرە، لەم زارەدا، کە تایبەتە بەخۆی، بێجگە لەوانەی کەگشتین بۆ ناوچەکەو بۆ زمانی نووسین ئەمانەن: ئەمنی، دەمنی، شەپاندن، ئەڵەی، دویشی، کوتومت،

-زاگرۆس ئەمنی دایکێتی ـــــ زاگرۆس وەک دایکێتی.

دەمنی شێرە شەرکەیک. ئەڵێی شێرە شەڕئەکات.

-بەباوکی شەپاندمەی ـــــ بەباوکی شوبهاندم.

-دویشی باوکێتی ئازایە.

ئامرازی بێجگە: وەکو: (بێجگە، جگە، تەنیا، بێجگە لەوی، بەس، بێ، بەبێ.

نموونە:

-بێجگە لەدیدار کەس نیاک ـــــ بێجگە لەدیدار کەس نایەت.

-حەموویان هاتن تەنیا کاکەم نەبوک ـــــ هەموویان هاتن تەنیا(تەنها) کاکم نەبێت.

-بێجگە لەوی کەستر خۆش نێواتم ـــــ بێجگە لەوی کەسیترم خۆش ناوێت.

-بەس بەو بویشە ـــــــ بەس بەو بلێ.

-بێ تونیام بۆ ئەورە ـــــــ بێ تۆ نایەم بۆ ئەوێ.

ئامرازی تەئکید (جەختکردن):

وەکو ئەم ئامرازانە(هەر، با ، دە، کە، دەسا ، جا ، دەبا) ئەم ئامرازانە هەمان شێوەی ئامرازی جەختکردنن کە لەزاری شوان بەگشتی و لەزمانی نووسیندا بەکاردێت، وەکو:

-بوچکە بن دنیا هەر گرمەی ـــــــ بچێتە بن دنیا هەر ئەیگرم.

-قەینێکەیک با بیاک لەگەڵما ـــــــ قەیناکات بابێت لەگەڵمدا

-دەساوایە، دەساواکردم ـــــــ دەسا وامکرد.

-دەی بەشەڕی خاڵخالاّنا گۆرانیک بیشە. دەی بەشەڕی خاڵخالاّندا گۆرانییەک بلێ

- دەبا حەموو ناوشوان ئاوەدان کەینەوە(لە سەرووشدا: [حەمی] بەکار دێت)..

ئامرازی مەرج: لەزاری شوانی کێشکدا ئەمانەن(شەرتە، شەرت بوک، حەتا ، حەتاوەکی، حەتاکو، حەتاکونێ(حەتاکون) ، هەتا(شێوەکانی تریشی) گەر،..) .

نموونە: حەتا ئاو لەدوی بێلم بیاک واز لەی نیارم.-شەرتە گۆڕەکەی کوێخا نەرگس شوانی هەڵگرم.

-شەرت پیاوبوک واز لەشارکەرکویک نیارم. شەرتی پیاوبێ واز لەشاری کەرکووک نەهێنم

-حەتاوەکی بەقسەی بکەیک خۆشی واتم ـــــــ هەتا بەقسەی بکات خۆشم ئەوێ.

-گەر بەی بیشن(بویشن) دیاریکەی ـــــــ ئەگەر پێی بلێن ئەیهێنێ.

هەندێک جار بۆئارەزوو نیشانەی بەردەوامی {د} تێدەچێت و

دەبێتە(یاریکەی).

ئامرزای ئاگادارکردنەوە(وریاکردنەوە):

وەکو نموونەکانی(ئەهـ، ئەها ، هێی، هەی، وا، ئەوا، ئەی) وەکو ئامراز هەرهەمان ئامرازی زمانی نووسینن، نموونە:

-ئەهـ وایی ـــــ ئەهـ ڕایکرد.

-ئەها قوبچاندەی ـــــ ئەها قوچاندی.

-هێی سەر زل بۆ نێحەویتەوە ـــــ هێی سەر زل بۆ ناحەویتەوە.

- سەبرت بوک وا دیاک ـــــ سەبرت بێ وا دێت.

ئامرازی سەر زەنشتکردن: بۆ سوکایەتی وگاڵتە پێکردنە، وەکو (شیڕ، ترِحێو، دۆیها ، زەڕ، چش، تفو(تف) ، جرت وفرت، حەی حەی، هۆیها !

نموونە:

-شیڕ ئیشیک تو بکەیتەی ـــــ شیڕ ئیشێک تۆ بیکەیت.

-ترِحێو دیسان یاکەوە ـــــ ترحیو دیسان دێتەوە.

-حەی حەی لەدەس تو ـــــ هەیهەی لەدەست تۆ.

-جرت وفرت یاک و چوک ـــــ جرت و فرت دێت ودەچێت.

ئاوەڵفرمان لەزاری شواندا: (الظرف)

جیاوازی ئەوتۆ نابینرێت لەنێوان زاری شوان وزمانی نووسینی(کرمانجی ناوەڕاست) ، بەلاّم لەزاری شوانی کێشکدا، وشەو ئاوەڵفرمانی سەربەخۆی هەیەو هی واش هەیە هاوبەشە لەزاری ناوچەکەو لەزمانی نووسین. نموونە:

ئاوەڵفرمانی کاتی: وەکو: (سارەزوی، سبەینێ، هێمە، عەلعان، عەلعانەکی(الأن) ، ئیستەرەم، شەوەکی، کازیبی بەیان، دەمەوبەیان، پارشیم(پارشێو) ، ماڵخەفتک(کاتی ماڵ خەوتن) ، نیمە شەو، چێشتەنگاوە،

خۆر دەرچوین، پاش نیمەڕۆ(پێش...) خۆرکەفتن، بەچاوجویقانیک، خۆر لەزەردە، بەچاو توریکانیک، عەیام {عەیامێک} سالانیک، سالانیکە، ڕوژگار/ ڕۆژگاریک، بوهار، بوهاران، زمستان، جارجار، جارێک، جار، حەفتەی تر، لەمەودویا، قەدەریکە.

ئاوەڵفەرمانی شوێنی: وەکو: (بان، بن، ناوقەد، پێش، دویا(ئەم وشەیە(وی)کەی بەیەک دەنگ دەخوێنرێتەوە)، پەڕ، پەڕگە، ناو، لا، لەلا، تەک، لەتەک، لەجێ، لەشوێن، لەژوێر،لەسەردا، لەسەرداوە، لەوخوارەوە.

بۆشوین:

-لەبان دیوارەکە دانیشتبیم ——— لەسەر دیوارەکە دانیشتبووم.

-ماڵ ئیمە لەو پەڕ ئاواییە ——— ماڵی ئێمە لەوپەڕی دێیە.

-لەپەڕگەی ئاواییەوە کانیک هەیە ——— لەپەرگەی دێیەکەوەکانییەک هەیە.

-تا ناوقەد ئاو هاتبی. هەتا ناوقەدی ئاو هاتبوو.

-ئاوەکە لەسەرداوە پاکی کردمەوە- ئاوەکەم لەسەرەوە پاک کردەوە.

بۆکات:

قەدەریکە هاتە ——— ماوەیەکە هاتووە.

-جارجار سەر دەملەی ——— جار جار سەری لێ ئەدەم.

- تا ماڵخەفتک نیامەوە. ——— تا ماڵ خەوتن نایەمەوە.

-لەکازیب بەیانەوە هەڵسیاگم ——— لەکازیوەی بەیانەوە هەڵساوم.

پەراوێزو سەرچاوە:

(+) ئەم باسە، باسێکی وەسفی بەراوردییە، لەشوێنی پێویست باسە وەسفیکە، دەبێتە باسێکی لێکۆڵینەوەی بەراوردی، بۆ مەبەستی جیاوازی دەرخستنی نێوان زاری شوانی کێشک لەلایەک وزمانی ستاندەر و زاری شوان

بەگشتی لەلایەکی تر. وشە و رستە بەرامبەر نموونەکانی ئەم زارە بۆ بەراوردەکەیە.

١- د. زەنون پیریادی، سەرنجی بۆ ئەم باسە لەرەنگینی ژمارە(٩٨)ی **١٩٩٧**

لەلاپەڕە(١٢-١٣) راکێشاوە، کە تیایدا باس لەگەڕەکی پیریادی کەرکووک و پیریادی چەمچەماڵ دەکات.

٢- یەکێک لەم سیاسەت و دیاردانەی دژی شاری کەرکووکی کوردان، بەفەرمانی رەسمی کارگێری خۆجێیەتی(الادارة المحلية) پارێزگای کەرکووک لەساڵی **١٩٧٦** نوسراوێکی رەسمییان ئاراستەی کتێبخانەی گشتی کەرکووک کردبوو[بەداخەوە ژمارەکم لانییە] تا کتێبە کوردیەکان بەتایبەتی گرنگەکان ببرێتەوە بۆ ئەو فەرمانگەیەو لە تۆماری کتێبەکاندا هێڵی سووریان بەسەر ناوی ئەو کتێبانەدا کێشا بوو لەسەری بەقەڵەمی سوور نوسرابوو «سحب بأمر المحافظ الى الادارة المحلية» ئەمەم بەچاوی خۆم دیوەو خوێندومەتەوە. ئەمە بێجگە لەوەی هیچ گۆڤارو رۆژنامەی کوردی و کتێبی نوێ لەساڵی **١٩٧٥** بەدواوە بۆ ئەم کتێبخانەی کەرکوکە نانێردرێت. هەموو کتێبە کوردییەکانی ناگەیشتە(٧٠) کتێب یا ئەوانەی بەتایبەتی لەسەر کوردن.

٣- بێجگە لەمامۆستای نەمر گیوموکریانی، عەبدولرەحمان زەبیحی، غازی فاتح وەیس باسی باسی هەندێک زاری پارێزگای کەرکوکیان بەکورتی کردووە، ئیتر لەکوردەکان کەس بەلایدا نەرۆیشتووەو ئەم ناوچە فراوانەی کەچەندین زاری وەکو: کاکەیی، زەنگنە،شوان، شێخانی لێیەو هەموو ناوچەکە، وەکو زار لەهەندێک نووسیندا، براوەتەوە سەر زاری سلێمانی، کەچی جیاوازییان هەیە لەگەڵ یەکتر.

٤- هێمام بۆ ئەم زارە لەوتاری (شوان) لەگۆڤاری هاواری کەرکوک ژ(٤)

کردووە.

٥- بۆ نموونە خەڵکی شاری سلێمانی دەنگی(ء) قوت ئەدەن و پاشگری(ەوانێ)ش لەکەرکووک بەکارنایەت و راناوەلکاوەکانیشی لەرستەدا شوێنیان پێچەوانەی زاری سلێمانییە، راستە لەیەکترەوە نزیکن، بەڵام جیاوازیشیان هەیە.

(×) د. کەمال فوئاد لەلاپەرە(٢٠)ی گۆڤاری زانیاری ژمارە(٤)ی ساڵی ١٩٧١ ئەمەی دیاری کردووە.

٦- گیوموکریانی، ئەلف و بێی کوردی وێنەدار بەپیتی لاتینی، هەولێر، ١٩٧٢ ، ل ١٣ .

٧- گیوموکریانی، فەرهەنگی مهاباد، هەولێر ١٩٦١ ، ل ٦ ، لەوتاری «شوان» لەگۆڤاری هاواری کەرکووک هێما بۆ ئەمە کراوە بروانە ل٣٥-٤٧ .

٨- بروانە: د. رەفیق شوانی،شوان، گۆڤاری هاواری کەرکووک، ژمارە(٤) ل ٣٥-٤٧ هێما بۆ سەرچاوەکەی حەمیدی ئیزەد پەناه کراوە، لە(فەرهەنگی لەک و لوڕ)، ل. ٢ .

٩- رۆشنبیری نوێ، ژمارە (١٢٧)، ل ١٤-١٧ .

١٠- عبدالرحمن ئەمین زەبیحی، قاموسی زمانی کوردی، بەرگی یەکەم (د)، چاپخانەی کۆری زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٧، ل ٤٢ ،ئەم نووسەرە خۆی لەکاتی ئاوارە بوون وکوردایەتیدا بەشداری لەگەڵ شۆڕشی کوردستانی باشووردا لەناوشوان بووە. لەوتاری (شوان)ی هاواری کەرکووک، ژ(٤) هێمام بۆ ئەمە کردووە.

١١- د. شێرکۆ بابان، رستەسازی شیتەلکاری زانستی، هەولێر، ١٩٩٦، ل أ، ٣٦، ٣٩،... هتد بێجگە لەوەش کارەکانی خۆی بەبڕیاری تەواوەوە بڕیارداوە، کە ئەمە پێچەوانەی کاری ئەکادیمییە.

١٢- لەپیاوە پیرو بەساڵا چووەکانی لای خۆمانم بیستووەو نەوەی دوای ئەوانیش دەڵێن خەڵکی شوان لەناوچەی گەڕووسی سەربەشاری سنەوە هاتوون و گوایە ئاخاوتنیانیش وەکو یەکە. د. کەمال فوئادیش لەگۆڤاری زانیاری، ژمارە(٤)ی ١٩٧١، ل(٢٣)دا.

دەڵێت«.. لەناوچەی(گەڕووس) لەباکووری رۆژهەڵاتی (سنە) زاراوەیەکی تایبەتی قسەئەکەن زۆر جیاوازە لە(سنەیی) و(موکری)، دیسان ئەمە دڵنیامان ئەکاتەوە، کە زاری شوانی کێشک یەکێکە لەزارەکانی کوردی باشووری هەرچەندە نووسەر ناوی زاری شوانی نەهێناوە.

١٣-لەوتاری«شوان»گۆڤاری کەرکووک بەهەڵەدێی ناڕوجەی گەورەو ناڕوجەی حمەبلە کە هەردووکیان ناوێکن بۆ ئەم دێیە لەلایەن هەڵسەنگێنەری وتارەکەوە کراون بەدوو دێ، راستێکەی یەک دێن و لەکەوانەدا ناوی دووەمیان دانرابوو، بێجگە لە کەوتنی ناوی مام رۆستەم کە خۆی و پێشمەرگەکانی لەشیوەسوور تا مانگی کانونی دووەمی ١٩٨٩ مابوونەوە.

١٤-قەرەبلاغ: دێیەکە کیلۆمەترێک لە(ڕێدار)ی مەڵبەندی شوانەوە دوورە لەوتاری(شوان) لەبیرکرابوو.

١٥-**بروانە:** د. رفیق شوانی، شوان، گۆڤاری کەرکوک، ژ(٤)، ل٣٥-٤٧ هێمامان بۆ ئەمە کردووە، کە(ورام)تیرەیەکی تایبەتی شوانەو لەو دێهاتانە پێکهاتووە، کەدەست نیشان کراون.

١٦-دیاردەیەکی زمانەوانییە وەکو یاسایەک هەندێک دەنگ تووشی نەمان و تێچوون دێت، کە(کرتاندن)ی پێدەوترێت و یەکێکە لەزاراوەکانی زمانەوانی(علم اللغة-lingustic) بروانە: قاموس علم اللغة الحدیث، نخبة من اللغویین العرب،لبنان، ١٩٨٣، ل ٢٣ .

١٧-رەفیق محەمەد محێدین، مۆرفیمی«ب» لەرووی مۆرفۆلۆژییەوە،

گۆڤاری رۆشنبیری نوێ، ژ(١٣٨)، ١٩٩٦، ل ٢٢-٢٥ . لەزمانی ستانداردا نیشانەی «ب»ی داخوازی ئەگەر فرمانەکە دارێژراو یا لێکدراو بێت بەپێ ئەم یاسایە (ئارەزوو-optional) توشی کرتاندن (الاسقاط) ئەبێت. وەکو: هەڵبرێژە ــــــ هەڵرێژە، هەڵبگرە ــــــ هەڵگرە، لەزاری تیرەی(ورام)دا (نان خۆ) لەجیاتی (نان بخۆ) بەکاردێت و لەشوانی کێشکدا هێمامان بۆ نەمانی (د) نیشانەی بەردەوامی کرد.

١٨- پێچەوانەی بیروڕای زاری کوێستان وگەرمیانی د. شێرکۆیە کە لە زمانی کوردیدا بابەت و زاری وا نییە.

١٩- نووری عەلی ئەمین، رێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی ١٩٦٠، ل ١٣٠ . لەپەراوێزدا شێوەی دروستبوونی ئەم جۆرە فرمان بکەرنادیارە کردووە لەهەندێک زاردا بێ ئەوەی دیاری بکات.

٢٠-گیوموکریانی، ئەلف وبێی کوردی وێنەدار ...، ل ١٣٠ .

٢١-لێرەدا مەبەست لەگۆڕانی دەنگییە، چونکە لەکرمانجی سەروودا، ئاوەڵفرمانی نەرێی(نێ) نییە و بریتییە لە(نا) بەڵام(نێ) لە دیالێکتی باشووردا زۆربەکاردێت.

تێبینی: خوایاربێت وتارێک لەبارەی زارەکانی سنووری پارێزگای کەرکووک و گەرمیانەوە، دەنووسم و چاوەڕێی ئەو هەلەم. هەروەها داوای لێبوردنیش ئەکەم بۆ لەبیرچوونی ناوهێنان و یاداشت کردنی هەندێک ناودارانی شوان و لەوتاری(شوان)ی ژمارە(٤) هاواری کەرکووک، وەکو: حەمەی مەلا عوبێدی کلاوقوتی، مەلا ئەحمەدی حەکیم (ئیمام و خوتبەخوێن لە کەرکووک)،حاجی خورشید تۆراغ(حەکیم و پزیشکی ناوچەکە بۆ چاکبوونەوەی دەیان دەردونەخۆشی کوشندە و شکستی، فەقێ محەمەدی عەلی بەیانی، ملازم شوان (عبدوئیلا لە مامرەشی) شۆڕشگێڕویەکێک بوو لەسێکوچکەی سەرکردایەتی پاسۆک، کاک

سوبحی عەلی هەرزانی حاکمی استئنافی هەولێر وەکو فەرمانبەرێکی پلەباڵا، عادل یادگار، مەلابەهادینی مامرەشی، بلەی گەندیاک، مەجیدی مەلامستەفا، حوسێن کوێخا رەجەب، هەروەها (گەڕەکی شوانەکان) لە کەرکووک بەناوی هۆزی شوانەوەیە و هەر لەبەر ناوەکەی ئێستا تەخت کراوە و کراوەتە گەراجی ترومبیل بەرامبەر مەحکەمەی کەرکووک. حەزدەکەم ئەوە بڵێم، کە ئەم وتارە، بابەتی تری سەربەم زارە هەیە، کە لێرەدا من باسم نەکردووە، لەبەر درێژە دان و من مەبەستم لێرەداو لەم وتارە نیشاندانی جیاوازی و بوونی ئەم زارەیە لەناوچەی کەرکووک، ئەگینا بابەتی دیکە هەیە و بەونیازەی لەدەرفەتێکی تردا بیکەم بەکتێبێک بۆرێزمانی ئەم زارە، بۆ نموونە: دیاردەی جێگیرکردنی راناوی کەسی سەربەخۆ بەلکاو لەزمانی ئەدەبیماندا شێوەی راناوە سەربەخۆکە دەگۆڕێت، کەچی لەزاری شوانی کێشکدا ئامرازە پەیوەندییەکە وەکو خۆی دەمێنێتەوەو راناوە کەسییە سەربەخۆکە دەگۆڕێت نموونە:

لەئەوم پرسی ــــــ لەی پرسیم (شوان)

بەمنی وت ــــــ بەم وەت

ئەمانەی لای راستەوە لەزمانە ئەدەبییەکەدا دەبێتە لێم پرسی، پێمی وت، بەڵام نموونەکانی لای چەپەوە لەزاری شواندا ئامرازەکانی نەگۆڕاون وراناوەلکاوەکانی کەوتوونەتە کۆتای فرمانەکەوە، کەپێچەوانەی زمانە ئەدەبییەکەیە.

* * *